

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ

Відділ навчання географії та економіки

ЗВІТ

про науково-дослідну роботу з теми

«НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМПЕТЕНТІСНО
ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА ГЕОГРАФІЧНИХ
КУРСІВ ЕКОНОМІЧНОГО СПРЯМУВАННЯ В ГІМНАЗІЇ ТА ЛІЦЕЇ»

Державний реєстраційний № 0118U003354

(01.01.2018 – 31.12.2020)

Київ – 2020

УДК 373.54

№ держреєстрації 0118U003354

інв. №

Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогіки
04053, м. Київ-53, вул. Січових Стрільців, 52-д
тел. 481-37-31

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор Інституту педагогіки
НАПН України
О. М. Топузов
_____ 2020 р.

«Затверджено»
на засіданні відділу навчання географії та економіки
Інституту педагогіки НАПН України
05 листопада 2020 р. протокол № 14

ЗВІТ
ПРО НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
«Науково-методичне забезпечення компетентнісно орієнтованого
навчання економіки та географічних курсів
економічного спрямування в гімназії та ліцеї»
(заключний)

Керівник дослідження
док.пед.наук, ст. наук. сп.

Т. Г. Назаренко

Київ – 2020 р.

СПИСОК ВИКОНАВЦІВ

Керівник НДР,
завідувач відділу,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник _____ Назаренко Т. Г.
(підпис)

Виконавці:
Головний науковий співробітник,
(0,5 ст.), доктор педагогічних наук,
професор _____ Топузов О. М.
(підпис)

Провідний науковий співробітник,
(0,5 ст.), доктор педагогічних наук,
професор _____ Криловець М. Г.
(підпис)

Головний науковий співробітник,
(0,5 ст.), доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник _____ Назаренко Т. Г.
(підпис)

Старший науковий співробітник,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник _____ Яценко В. С.
(підпис)

Старший науковий співробітник,
кандидат педагогічних наук, _____ Надтока В. О.
(підпис)

Науковий співробітник,
кандидат психологічних наук _____ Доброскок А. С.
(підпис)

Науковий співробітник _____ Логінова А. О.
(підпис)

Старший науковий співробітник,
(0,5 ст.) кандидат педагогічних наук _____ Часнікова О.
В.
(підпис)

Старший науковий співробітник,
кандидат педагогічних наук _____ Гончарова Н. О.
(підпис)

Старший науковий співробітник,
кандидат педагогічних наук,
доцент _____ Покась Л. А.

(підпис)

О. Ф. Надтока, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник (0,5 ст.), завідувач відділу (01 січня – жовтень 2018);

Д. О. Пузіков, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент (01 січня 2018 – 31 жовтня 2019);

Н. А. Ковчин, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник (01 січня 2018 – 31 грудня 2019);

О. С. Нехомяж, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, (01 січня 2018 – 31 січня 2020);

Н. Г. Барадія, кандидат педагогічних наук, науковий співробітник (01 січня 2018 – березень 2020).

А. О. Логінова, науковий співробітник (17 березня 2020 - грудень 2020)

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень

Передмова

Реферат

Вступ

Основна частина

I Розділ

II Розділ

Висновки

Список публікацій

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

НАПН – Національна академія педагогічних наук

КМ – Кабінет Міністрів

МОН – Міністерство освіти і науки

НУШ – Нова українська школа

ПЕРЕДМОВА

У звіті представлено результати наукового дослідження відділу навчання географії та економіки Інститут педагогіки НАПН України на тему: «Науково-методичне забезпечення компетентісно орієнтованого навчання економіки та географічних курсів економічного спрямування в гімназії та ліцеї». Її розроблення здійснювалось у процесі виконання співробітниками досліджень з проблем: «Дидактико-методичні засади навчання економіки в умовах реалізації особистісно зорієнтованого, компетентісного, діяльнісного підходів»; «Реалізація компетентісно орієнтованого підходу через навчання прикладної економіки в гімназії та ліцеї»; «Психологічні та методичні основи навчання економіки в гімназії та ліцеї». Ці проблеми є напрямками дослідження загальної теми, що конкретизують її. Наукове дослідження виконувалась упродовж 2018-2020 рр. за етапами: пошуково-моделювальний, експериментальний, узагальнювально-впроваджувальний.

Тематика наукового дослідження відділу є актуальною, оскільки надає дидактико-методичне забезпечення варіативній частині освітнього процесу з географії та економіки в гімназії та ліцеї, мета і завдання якої визначено Законами України «Про освіту», Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», іншими державними документами.

РЕФЕРАТ

Заключний звіт складається із вступної частини (обкладинка, титульний аркуш, список виконавців, реферат, зміст, передмова), основної частини (вступ, суть звіту, висновки, рекомендації), списку публікацій. Загальний обсяг звіту – 57 сторінці, список опублікованих робіт – на 25 сторінках.

Звіт відображає результати наукового дослідження наукових співробітників відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України з теми «Науково-методичне забезпечення компетентісно орієнтованого навчання економіки та географічних курсів економічного спрямування в гімназії та ліцеї», виконаного відповідно до тематичного плану НДР Інституту педагогіки НАПН України, технічного завдання (технічних вимог) на проведення (розробку) наукового дослідження, програми дослідження, затвердженої і рекомендованої вченою радою Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 5 від 01.03.2018 р.), державними стандартами базової середньої освіти (2011, 2020 рр.).

Початок дослідження: 1 січня 2018 р.

Закінчення: 31 грудня 2020 р.

Ключові слова: методика навчання економіки, методика навчання географії, компетентісний підхід у навчанні, профільний рівень навчання, підприємницька компетентність, технології навчання.

Об'єкт дослідження: процес навчання економіки та географії в гімназії та ліцеї.

Предмет дослідження: науково-методичні засади навчання економіки й економіко-географічних курсів для гімназії та ліцею і їх навчально-методичне забезпечення; особливості формування підприємницької компетентності в учнів закладів загальної середньої освіти та їх підготовка до майбутньої професійної діяльності; педагогічні технології та їх впровадження внавчальні та методичні посібники.

Мета дослідження: обґрунтувати зміст курсу економіки та економіко-географічних курсів для навчання на профільному рівні, розробити навчально-методичне забезпечення їх реалізації в дидактичному процесі.

Методи дослідження:

теоретичні – вивчення психолого-педагогічної, філософської, соціологічної, економічної, географічної літератури; ретроспективний аналіз педагогічного досвіду і практики навчання економіки і географії в освітній діяльності гімназії та ліцею:

аналітичні – педагогічний експеримент – констатувальний, формувальний; вивчення та узагальнення ефективного педагогічного досвіду; використання методів статистики – опрацювання і порівняння результатів кількісного і якісного аналізу здобутих даних.

емпіричні:

- спостереження, бесіди з учителями та учнями, інтерв'ювання;

- анкетування вчителів та учнів, вивчення шкільної документації.

Основними методами даного дослідження визначені психолого-педагогічне спостереження, бесіди, анкетування, діагностування, моделювання, педагогічний експеримент, аналіз.

Одержані результати:

- визначені та теоретично обґрунтовані нові методичні засади відбору, структурування та реалізації навчального економічного змісту в закладах загальної середньої освіти;
  - оновлено зміст економіки та економіко-географічних курсів, що сформований на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного, проблемного та краєзнавчого підходів;
  - оновлені науково-методичні засади змісту шкільної економічної і географічної освіти через удосконалення навчальних програм, посібників та практикуму з економіки і географії в гімназії та ліцеї.
  - обґрунтовано методичні цілі щодо реалізації навчальних програм курсів за вибором у відповідності до вікових особливостей та соціальних запитів учнів гімназії та ліцею;
  - уперше розроблено методичку формування ключових компетентностей: підприємливість та фінансова грамотність через зміст навчальних програм для курсів за вибором;
  - проведено моніторинг серед учителів стосовно навчально-методичного забезпечення освітнього процесу з економіки та географії в гімназії та ліцеї.
  - підготовлено та апробовано технологію формування наукових економічних понять в змісті курсів за вибором з географії та економіки;
  - з'ясовано ефективність освітніх впливів (змісту, методів, технологій, засобів навчання) на розвиток компетентнісного потенціалу учнів ліцею в умовах профільного навчання;
  - удосконалено через педагогічні методи систему формування ключових та предметних компетентностей;
  - висвітлено зміст курсів за вибором інтегративний компонент в контексті запровадження STEM-освіти в Україні.
  - здійснено всеукраїнське педагогічне дослідження «Стан розвитку економічної освіти в закладах загальної середньої освіти України» в ході якого підготовлені інструктивно-методичні рекомендації та інструментарій для обласних координаторів, розроблені анкети та Google форми для опитування учнів 10-х класів, батьків учнів 10-х класів, вчителів, які викладають економіку та курси економічного спрямування з метою з'ясування стану розвитку економічної освіти в закладах загальної середньої освіти України;
  - реалізовано в змісті навчальних програм курсів за вибором наскрізну змістову лінію «підприємливість та фінансова грамотність»;
  - обґрунтовано роль групової навчальної діяльності учнівської молоді як активної, ефективної, сучасної форми організації освітнього

середовища в умовах навчання економіки та географічних курсів економічного спрямування на профільному рівні;

- визначено психолого-педагогічні умови для створення в учнів гімназії та ліцею власної освітньої території, що допоможе вирішити проблеми розвитку здібностей та формування компетентностей, необхідних для продовження економічної освіти.

- впроваджено в навчальний процес закладів загальної середньої освіти навчальні програми для курсів за вибором, навчальні та методичні посібники та практикум, всі мають відповідний Гриф МОН України.

На основі розробки методичних засад та технологій навчання економіки та географічних курсів економічного спрямування в рамках профільного та допрофільного навчання в гімназії та ліцеї, результати даного прикладного дослідження, представлені у вигляді результатів дослідження.

Наукові результати:

- створено на засадах компетентнісного підходу зміст Концепції економічної освіти для гімназії та ліцею України;

- розроблено методичні підвалини відбору, структурування і реалізації змісту економіки в закладах загальної середньої освіти;

- підготовлені концептуальні засади щодо практикуму з даного предмету;

- досліджено технологію оволодіння змістом економіко-географічних курсів в умовах навчання на профільному рівні;

- опрацьована методика формування підприємницької компетентності в учнів гімназії та ліцею.

Обґрунтовані теоретично й перевірені експериментально результати дослідження, що подано в рукописах наукової планової продукції: «Концепція економічної освіти в гімназії та ліцеї України»; «Практикум з економіки фінансової грамотності та основ підприємництва»; навчальний посібник «Прикладна економіка», навчально-методичний посібник «Методика компетентнісно орієнтованого навчання курсів економічного спрямування в гімназії та ліцеї», методичний посібник «Курси за вибором з економіки та географії», рукописи навчальних програм для курсів за вибором: «Прикладна економіка», «Географія економічних систем світу», «Політична географія», «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО», «Основи управління виробничим колективам», «Економіка використання водних ресурсів»; наукових статтях, матеріалах і тезах конференцій.

Новизна отриманих результатів полягає у тому, що *вперше обґрунтовано психологічні основи навчання економіки на профільному рівні як в гімназії так і у ліцеї; уточнено й конкретизовано* напрямки оновлення змісту та структури практикуму та навчальних посібників з економіки для профільного та допрофільного навчання, *розроблено* методику навчання економіки та навчальних курсів економіко-географічного спрямування, *створено та апробовано* технологію навчання економіки на основі формування особистісно орієнтованого компетентнісного, діяльнісного підходів з метою формування в учнів гімназії та ліцею підприємницької компетентності та фінансової грамотності.

Ступінь впровадження: нормативні документи для Нової української школи (Державний стандарт базової середньої освіти; Концепція економічної освіти для гімназії та ліцею; навчальні програми для курсів за вибором); науково-методичні статті; виступи на науково-практичних конференціях, семінарах і вебінарах, круглих столах, педагогічних читаннях, нарадах керівників освітніх закладів; літні школи для методистів і вчителів географії та економіки.

Основні конструктивні і техніко-економічні показники: відповідність роботи нормативним документам наукового дослідження і сучасним вимогам до організації освітнього процесу в гімназії та ліцеї.

Практична значущість роботи. Результати дослідження мають практико-орієнтований характер і забезпечують реалізацію освітнього процесу в гімназії та ліцеї відповідно до нових концептуальних засад їх функціонування. Їх можна використовувати для створення освітніх програм, підручників і навчальних для здобувачів освіти, методичних посібників. Адресовані вчителям географії та економіки, методистам географічних кабінетів; можуть використовуватися студентами закладів вищої педагогічної освіти, слухачами закладів післядипломної педагогічної освіти. Про ефективність виконаної роботи свідчать результати апробації розробленого компетентісно орієнтованого навчання економіки та географічних курсів економічного спрямування в гімназії та ліцеї під час локального експерименту; довідки про впровадження результатів дослідження, даними дослідження Інституту освітньої аналітики МОН України.

Галузь використання – педагогіка; часткова дидактика; методика навчання; гімназія та ліцей; вища та післядипломна педагогічна освіта.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

ВСТУП

Актуальність теми дослідження визначалася завданнями реформування освіти, що ґрунтуються на нових методологічних й концептуальних засадах її розвитку.

Місце кожної держави у світі, рівень життя її громадян все менше залежить від корисних копалин та інших матеріальних ресурсів, а все більше визначається рівнем людського розвитку та інтелектуалізацією нації. Найбільш вартісним товаром сучасного глобалізованого світу стали знання та компетентності, серед яких важливе місце посідає їх економічна складова. Економічна грамотність стали сьогодні невід'ємною складовою освіти громадянина. Економічна освіта та культура є важливими підвалинами розбудови України як суверенної держави. Виходячи з потреб особистості та держави економічна освіта має бути відповідним чином представлена у загальноосвітніх навчальних закладах, як у інваріантній так і у варіативній складових базових навчальних планів, з метою забезпечення освітніх потреб особистості та потреб Української держави.

Економіка – це особлива складова життя людини, яка дозволяє формувати власний добробут. Ця складова проявляється в економічній діяльності та економічних відносинах. Людина з дитинства бере участь в цих відносинах: спочатку як покупець, далі як користувач певних послуг, потім, в дорослому житті, як найманий працівник або роботодавець, виробник тощо. Економічна теорія – це наука, що досліджує економічні зв'язки і відносини у сфері економічної діяльності.

Слід визнати, що концепція економічної освіти в Україні останнім часом передбачала надання випускникам шкіл лише основ знань з економічної теорії. Тільки окремі середні навчальні заклади пропонували своїм вихованцям (варіативна складова) основи підприємницької діяльності, основи споживчих знань, основи фінансової грамотності тощо.

Враховуючи те, що зміст навчання у гімназії та ліцеї має спиратися на засади фундаменталізації та покликаний якнайповніше реалізовувати принципи компетентнісного та особистісно зорієнтованого навчання, що сприяє розвитку в учнів можливостей для створення власної освітньої траєкторії з метою успішного задоволення своїх життєвих потреб. У рамках навчання в ліцеї змістова складова диференціюється відповідно до навчальних профілів, забезпечуючи як загальноосвітню підготовку учнів закладів загальної середньої освіти, так і профільну спеціалізовану поглиблену підготовку до майбутньої професійної діяльності, пов'язану з економікою. При чому, профільна підготовка обов'язково включає в себе навчальний матеріал з економіки та економіко-географічних навчальних курсів.

Важливим моментом навчання є розуміння учнями гімназії та ліцею різних суспільно-економічних структур, їх функціонування та взаємодії. Суттєвим елементом цього є виховання поваги до українського народу та його культури, відчуття себе справжнім патріотом держави України, через реалізацію положень економічної та економіко-географічної освіти.

Навчання економіки та географії на профільному рівні має забезпечити поглиблене і професійно-зорієнтоване вивчення предметів, створити учням сприятливі умови для врахування їхніх індивідуальних особливостей, інтересів, здібностей, нахилів, мотивів, намірів і ціннісного ставлення та орієнтування їх в бік майбутньої професійної діяльності. Провідна роль в урізноманітненні економічної та географічної інформації для класів із профільним навчанням належить елективним і спеціальним курсам, які мають аксіологічне, профорієнтаційне та наукове спрямування. Слід зазначити, що профільне навчання економіки та економічної географії має здійснюватися комплексно, разом із географією світу. Тому, навчання цих предметів у закладах освіти розглядається нами як динамічний процес, заснований на досвіді та компетентностях, набутих учнями під час вивчення економічних і географічних курсів.

Зазначена тема є новою у вітчизняній освітній галузі. Вона має окремі наукові розвідки в зарубіжній педагогічній теорії та практиці. Тому, актуальним кроком, стане, її розроблення у вітчизняній сфері. Гіпотетично перспективним є розроблення комплексу навчальних засобів для реалізації курсів економіки та економічної географії як на рівні стандарту, так і на профільному рівні.

У теоретичному і практичному вітчизняному освітньому полі відсутні переконливі наукові дослідження з цієї проблеми, утім шкільна практика потребує відповідних засобів навчання і педагогічних технологій їх використання.

У зв'язку з цим неузгодженість, що спостерігається між науковою теорією і практикою, зумовила вибір теми дослідження. Його результати мають забезпечити сучасні заклади освіти новітніми засобами (підручниками, навчальними та методичними посібниками) навчання економіки і економічної географії, а також педагогічними технологіями засвоєння їхнього змісту.

Удосконалена концепція та оновлені стандарти освіти зумовлюють змістові й структурні зміни у шкільних програмах і підручниках з географії та економіки. Цей комплекс змін стосується як проблем фундаменталізації географічної та економічної освіти, так і ролі й місця профільного навчання у системі освіти. Оновлення науково-методичних засад змісту шкільної економічної і географічної освіти є провідним чинником удосконалення навчальних програм, підручників і посібників з економіки та економічної географії в гімназії та ліцеї.

Сучасне навчання економіки та економіко-географічних курсів економічного спрямування вимагає використання прогресивних концепцій, перспективних педагогічних технологій, оновлення науково-методичних

підходів, методів навчання. Все вищезазначене спонукає до змін в структурі і змісті шкільних підручників та посібників в 8-12-х класах, яке здійснюватиметься з урахуванням оновлених держаних стандартів, та розроблення нових концептуальних підходів до економічної освіти.

У період реформування освітньої системи України, принципової зміни структури загальної середньої освіти, запровадження 12-річного терміну навчання в ній, надзвичайно актуальною є проблема реформування її змісту. Шкільні географічні та економічні курси зазнали впливу фундаменталізації та структурних змін, крім цього змінюється погляд на роль і місце економіки та географії у ліцеї, в умовах профільного навчання, у зв'язку із відповідним запитом суспільства на здобуття учнями та ученицями ключових та предметних компетентностей. Зміни в економічній і географічній освіті, що торкнулися як методологічних підходів до висвітлення більшості тем, так і формування навчальних понять підлягають не менш детальнішого вивчення.

На основі упровадження положень Закону України «Про освіту», Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, Концепції «Нова українська школа» проведений аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури співробітниками відділу навчання географії та економіки показав, що дидактичні основи змісту економіки та економіко-географічних курсів для профільної школи ще не були предметом спеціального педагогічного дослідження. У працях з методики навчання економіки та географії дана проблема розглядається доволі епізодично і більшість розвідок була здійснена у другій половині ХХ століття. Відсутній і ґрунтовний аналіз теоретичних засад, засобів, технологій навчання економіки та економіко-географічних курсів для профільного навчання. Не визначено їх місце у формуванні комплексу економічних та соціо-культурних знань учнів ліцею та гімназії, у формуванні географічної картини світу, їх профорієнтаційне та метапредметне значення.

НДР спрямована на розкриття та посилення суспільної і особистісної значущості економічної та географічної освіти; її орієнтації на прикладний характер змісту економіки та географії як наук і шкільних предметів.

Дослідження зумовлене необхідністю осучаснення змісту шкільної економічної та географічної освіти, забезпечення особистісно орієнтованої та компетентнісної спрямованості навчання. Завдання вчителя географії та економіки на сьогоднішньому етапі полягає у розвитку в учня вміння самостійно здобувати знання, формувати світорозуміння, прилучати його до дослідницької діяльності.

Крім цього, важливим є прагнення учнів до саморозвитку і самовдосконалення. З огляду на це важливим є обґрунтування психолого-педагогічних засад моделювання особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісних підходів застосування, яких враховано у навчальних програмах та змісті шкільних навчальних та методичних посібників з географії та економіки для гімназії та ліцеїв.

Концепція дослідження ґрунтувалась на тому, що у період реформування освітньої системи України, принципової зміни структури загальної середньої освіти, запровадження 12-річного терміну навчання в ній, надзвичайно актуальною є проблема реформування її змісту. Шкільні економічні та економіко-географічні курси зазнали впливу фундаменталізації та структурних змін, крім цього змінюється погляд на роль і місце навчальних предметів у ліцеї, в умовах профільного навчання, у зв'язку із відповідним запитом суспільства на рівень економічної та географічної освіти через систему зовнішнього незалежного оцінювання та визначення його багатьма закладами вищої освіти для цілої низки економічних спеціальностей. Зміни в освіті, що торкнулися як методологічних підходів до висвітлення більшості тем, так і формування навчальних економічних та географічних понять підлягають не менш детальнішому вивченню.

В останні п'ять років у географічній науці України інтенсифікувався процес переосмислювання теоретичних напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених минулих поколінь, сучасних провідних науковців із означеної галузі знань, які мають світове визнання. Помітних змін зазнали понятійний апарат економічної та географічної науки, концептуальні підходи до розгляду і дослідження економікою та географією об'єктів і явищ, що відбуваються в суспільстві та навколишній дійсності. Особливо значення ці питання набувають саме у розрізі формування ключової підприємницької компетентності на тлі викликів сучасності. Тому нові теоретичні напрацювання, розроблені стратегії та тенденції розвитку педагогічної науки повинні знайти своє відображення у змісті економічної та географічної освіти у гімназіях та ліцеях.

На думку авторів дослідження даної наукової проблеми, оновлений зміст економіки та економіко-географічних курсів був сформований на засадах компетентнісного, особистісно зорієнтованого, діяльнісного, проблемного та краєзнавчого підходів. Вектор змісту спрямувався на особистісні потреби сучасного учня (учениці) та орієнтує вчителя на формування траєкторії навчальних досягнень творчо розвиненої особистості. Оновлений зміст відіграватиме роль основи для підвищення наукового і методичного рівня економічної та географічної освіти в гімназіях та ліцеях.

У наукових фахових виданнях переважно подано лише окремі приклади, що стосуються даної проблеми.

Мета дослідження полягала в обґрунтуванні змісту курсу економіки та економіко-географічних курсів для профільного рівня навчання, розробки навчально-методичного забезпечення їх реалізації в дидактичному процесі.

Об'єкт дослідження – процес навчання економіки та географії в гімназії та ліцеї.

Предмет дослідження – науково-методичні засади навчання економіки та економіко-географічних курсів для гімназії та ліцею і їх навчально-методичне забезпечення; особливості формування підприємницької компетентності в учнів закладів середньої освіти та їх підготовка до

майбутньої професійної діяльності; педагогічні технології та їх впровадження в навчальні посібники.

Методи дослідження:

теоретичні – вивчення психолого-педагогічної, філософської, соціологічної, економічної, географічної літератури; ретроспективний аналіз педагогічного досвіду і практики навчання економіки і економічної географії у діяльності гімназії та ліцею:

аналітичні – педагогічний експеримент – констатувальний, формувальний; вивчення та узагальнення кращого педагогічного досвіду; використання методів статистики;

емпіричні:

- спостереження, бесіди з учителями та учнями, інтерв'ювання;
- анкетування вчителів та учнів, вивчення шкільної документації.

Основними методами даного дослідження визначені психолого-педагогічне спостереження, бесіди, анкетування, діагностування, моделювання, педагогічний експеримент, аналіз.

Методологічною основою дослідження є положення педагогічної теорії про особистісно зорієнтовану, компетентнісну та діяльнісну основу змісту навчання, взаємозв'язок і взаємообумовленість теорії та практики навчання, особистісно зорієнтований, компетентнісний, діяльнісний, проблемний та креативний підходи до організації освітнього процесу.

До найістотніших наукових результатів, досягнутих у ході проведення дослідження, віднесемо такі. Вперше обґрунтовано психологічні основи навчання економіки на профільному рівні як в гімназії так і у ліцеї; уточненої конкретизовано напрямки оновлення змісту та структури практикуму та навчальних посібників з економіки для профільного та допрофільного навчання, розроблено методичку навчання економіки та навчальних курсів економіко-географічного спрямування, створено та апробовано технологію навчання економіки на основі формування особистісно орієнтованого компетентнісного, діяльнісного підходів з метою формування в учнів гімназії та ліцею підприємницької компетентності та фінансової грамотності. На засадах компетентнісного підходу створено зміст Концепції економічної освіти для гімназії та ліцею України, що оприлюднена серед освітян України. Розроблено методичні підвалини відбору, структурування і реалізації змісту економіки в закладах загальної середньої освіти. Підготовлені концептуальні засади щодо практикуму з даного предмету. Технологію оволодіння змістом економіко-географічних курсів досліджено в умовах навчання на профільному рівні. Методика формування підприємницької компетентності в учнів гімназії та ліцею опрацьована та впроваджена в заклади загальної середньої освіти.

Обґрунтовані теоретично й перевірені експериментально результати дослідження, що подано в рукописах наукової планової продукції: «Концепція економічної освіти в гімназії та ліцеї України»; «Практикум з економіки фінансової грамотності та основ підприємництва»; навчальний посібник «Прикладна економіка», навчально-методичний посібник

«Методика компетентісно орієнтованого навчання курсів економічного спрямування в гімназії та ліцеї», методичний посібник «Курси за вибором з економіки та географії», рукописи навчальних програм для курсів за вибором: «Прикладна економіка», «Географія економічних систем світу», «Політична географія», «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО», «Основи управління виробничим колективом», «Економіка використання водних ресурсів»; наукових статтях, матеріалах і тезах конференцій.

Наукова дослідна робота проводилась за етапами, які включали конкретні завдання щодо індивідуальних підтем.

Під час пошуково-моделювального етапу згідно завдань дослідження створювались програма дослідження, розроблялась методика дослідження, проводився моніторинг інтересів і особистісних потреб учнів гімназії та ліцею щодо оволодіння економічною компонентою знань і пріоритетних напрямів їхньої профільної підготовки та аналіз його результатів. Обґрунтовувались методичні цілі реалізації навчального предмету економіка та економіко-географічних курсів для основної та профільної школи у відповідності до вікових особливостей та соціальних запитів учнів гімназії та ліцею. Розроблялись структура та зміст Концепції економічної освіти в гімназії та ліцеї України. Формувались концепції посібників та практикуму. Моделювалась педагогічна технологія оволодіння змістом економіко-географічних курсів в умовах освітнього процесу гімназії та ліцею. З'ясувався стан розробленості проблеми фундаменталізації, індивідуалізації та диференціації навчання економіки на профільному рівні в ліцеї. Співставлялись ознаки понять «фундаменталізації навчання», «індивідуалізація навчання», «диференціація навчання», «особистісно-зорієнтований підхід», «компетентісний підхід», «діяльнісний підхід» з врахуванням мети дослідження.

Експериментальний етап включав підготовку рукописів посібників на основі формування їх змістових складових та методичних апаратів. Експериментальна перевірка відповідності змістової складової посібників освітнім запитам та віковим особливостям учнів гімназій та ліцеїв, аналіз її результатів.

Узагальнювально-упроваджувальний етап був присвячений підготовці до видання продукції. Коригування змісту посібників та практикуму за результатами їх апробації у закладах загальної середньої освіти. Упровадженню елементів розробленої педагогічної технології та створенню засобів навчання в освітній процес гімназії та ліцею. Перевірці рівня оволодіння учнями гімназії та ліцею підприємницькою компетентністю та предметними: економічною та географічною. Аналізу рівня економічної профільної підготовки учнів гімназії та ліцею та узагальнення його результатів.

Завданнями економічної освіти є: створення умов для самореалізації особи як економічно активного члена суспільства, здатного свідомо долучатися до економічного життя країни; формування свідомості членів суспільства на основі системного економічного мислення, що створює для

них можливості опанувати знання, вміння та навички економічної діяльності;

Економічна освіта важлива для учня не тільки з інформативної точки зору. Вона дає основу для розуміння ролі й прав людини в суспільстві, виховує раціональні ціннісні норми.

Економічні знання цілеспрямовано впливають і на моральний розвиток школярів. Знайомлячись із ринковою економікою, учень дізнається, що одним з елементів ринку є ділова етика, підриив якої завдає шкоди ефективності економіки в цілому.

Завдання економічної освіти в цьому випадку – дати не тільки якісну освіту, але й передбачити: освоєння учнями умінь економічної діяльності, тобто діяльності в ситуації вибору; основ знань про сучасну економіку, принципи і закономірності її функціонування і розвитку; формування усвідомленої громадянської економічної поведінки, осмислення свого індивідуального економічного потенціалу; розвиток інтересу до проблем економіки, постійної потреби в економічному знанні, прагнення до цивілізованого підприємництва, що має стати засобом соціального захисту, полегшити вирішення проблеми зайнятості молодих людей, їх адаптації до ринку. Все це реалізовувалось під час науково-дослідної теми.

Практична значущість роботи. Результати дослідження мають практично орієнтований характер і забезпечують реалізацію освітнього процесу в гімназії та ліцеї відповідно до нових концептуальних засад їх функціонування. Їх можна використовувати для створення освітніх програм, підручників і навчальних для здобувачів освіти, методичних посібників. Адресовані вчителям географії та економіки, методистам географічних кабінетів; можуть використовуватися студентами закладів вищої педагогічної освіти, слухачами закладів післядипломної педагогічної освіти. Про ефективність виконаної роботи свідчать результати апробації розробленого компетентісно орієнтованого навчання економіки та географічних курсів економічного спрямування в гімназії та ліцеї під час локального експерименту; довідки про впровадження результатів дослідження, даними дослідження Інституту освітньої аналітики МОН України.

Дослідження здійснювалось у процесі виконання співробітниками відділу досліджень з проблем, які є складниками загальної теми. Проблеми визначено шляхом конкретизації колективної проблеми дослідження. Завдання дослідження розподілялися між співробітниками відділу за нормативами навантаження відповідно до наукового ступеня, вченого звання і посади:

РОЗДІЛ І

Проблематика концептуальних зрушень у загальній середній освіті полягає в процесах еволюціонування державних освітніх стандартів і розвитку на їх основі навчальних програм та підручників, як основних засобів навчання, є однією з пріоритетних для освітньої політики України. Її ґрунтовно досліджували В. Г. Кремень, О. І. Ляшенко, М. І. Бурда, Ю. І. Мальований, Ю. О. Жук та інші українські вчені. Про важливість цього напряму діяльності зазначає О. Я. Савченко, вказуючи на те, що державні стандарти мають бути осучаснені таким чином, щоб діяльнісний компонент, який включає в себе способи учіння і пізнання став обов'язковою складовою змісту та оцінювання навчальних досягнень учнів.

В умовах реформування освітньої системи України та реалізації Концепції нової української школи необхідністю є застосування нових підходів до розробки навчально-методичного забезпечення профільного навчання шкільних навчальних предметів. Профільне навчання економіки та економіко-географічних курсів передбачає врахування освітніх потреб, здібностей учнів та створення умов для навчання відповідно до самовизначення ліцеїстів. Змістовне наповнення підручників та навчально-методичних посібників має відбивати не тільки наукові факти та їх інтерпретацію, а й метод та цінності науки, пов'язувати навчання із життям та надавати максимально повну уяву про професії, які пов'язані з економічною сферою життя суспільства.

Реалізація персональних моделей освіти - одна з цілей освіти сучасної школи. Застосування принципів індивідуалізації та диференціації навчання в процесі розробки навчально-методичного забезпечення профільного навчання економіки в ліцеї та економіко-географічних курсів у гімназії та ліцеї передбачає: різнорівневість і диференційованість навчальних текстів; наявність засобів заохочення і підтримки самостійного опрацювання навчального матеріалу, створення сюжетної основи та діалогічного характеру матеріалу, використання проблемних ситуацій; орієнтацію на вікову динаміку інтересів учнів та їх життєвий досвід, створення психологічно комфортного режиму розумової праці тощо.

Навчання на профільному рівні забезпечує можливості рівного доступу здобувачів освіти опанування загальноосвітньої профільної та допрофільної підготовки в гімназії, неперервної освіти впродовж усього життя, виховання особистості, здатної до самореалізації. Разом з тим, попереднє ознайомлення учня з майбутньою професією має бути зорієнтованим на конкретного споживача освітньої послуги, що дозволить поширити можливості учня у виборі змісту та форм навчання, буде сприяти реалізації його пізнавальних інтересів.

Моделювання змістової й процесуальної основ практикуму для профільного рівня навчання економіки, підприємництва та фінансової грамотності передбачає: визначення провідної ідеї навчального курсу у відповідності з домінуючою тріадою (знання, методи, цінності);

представлення гнучкого навчального матеріалу, який може і має оновлюватися; конкретизація змісту згідно з дидактичними принципами науковості, доступності, системності й послідовності. Важливе значення для ознайомлення школярів із специфікою професій економічної сфери має також підготовка навчальних програм курсів за вибором та посібників (збірників практико-орієнтованих та компетентнісних завдань, збірників задач тощо) з метою поглиблення предметних знань та полегшення орієнтації у виборі учнем майбутньої професії.

На основі аналізу науково-методичної літератури та педагогічної практики приходимо до висновку, що розробка науково-дослідної підтеми «Дидактико-методичні засади навчання економіки в умовах реалізації особистісно зорієнтованого, компетентнісного, діяльнісного підходів» має базуватись на вимогах, що дозволяють у подальшому науково обґрунтовувати і перевіряти зміст, структуру та організацію навчання економіки та економіко-географічних курсів в ліцеї та гімназії.

Фундаменталізація, індивідуалізація та диференціація, як напрями модернізації навчання охоплюють всі його ланки: побудова системи освіти (формування різних типів навчальних закладів, груп, класів); зміст освіти (створення навчальних планів, програм, навчальної літератури); вибір форм, методів, прийомів навчання під час організації освітнього процесу.

Динамічний характер індивідуалізації навчання виражається у варіюванні мети, темпу, форм та методів, повноти та глибини й інтенсивності подання навчального матеріалу, кількості та складності завдань відповідно до реальних пізнавальних можливостей учнів. Перспективний характер індивідуалізації - спрямованості на оптимальне засвоєння базових освітніх програм, але, водночас, скеровує на зону найближчого розвитку людини, з метою формування наукової картини світу.

Таким чином, у даній проблемі наукового дослідження, згідно гіпотези було розкрито особливості персональних моделей шкільної економічної освіти та їх практична реалізація в гімназії та ліцеї; змодельована змістовна й процесуальна складові практикуму з економіки, підприємництва та фінансової грамотності. У чому і виразився прикладний характер даного дослідження.

Результати дослідження. Дослідження здійснювалось у три етапи.

На першому етапі пошуково-моделювальному проводився моніторинг інтересів і особистісних потреб учнів гімназії та ліцею щодо оволодіння економічною компонентою знань і пріоритетних напрямів їхньої профільної підготовки та аналіз його результатів. Обґрунтовано методичні цілі реалізації навчальної програми курсу за вибором «Учень ліцею у світі економіки, фінансів та підприємництва» у відповідності до вікових особливостей та соціальних запитів учнів гімназії та ліцею. Підготовлено матеріали до Концепції економічної освіти в гімназії та ліцеї України. Розроблено концепцію навчального посібника з економіки для 10-11 класів.

На другому етапі експериментальному підготовлено рукопис розділу навчального посібника «Практикум з економіки, фінансової грамотності та

підприємництва» з економіки для 10-11 класів на основі формування їх змістових складових та методичних апаратів, за навчальною програмою курсу за вибором «Учень ліцею у світі економіки, фінансів та підприємництва». Експериментально перевірено відповідності змістової складової навчального посібника з економіки суспільним запитам та віковим особливостям учнів гімназій та ліцеїв, аналіз її результатів.

На третьому етапі загальнонавчально-упроваджувально підготовлено до видання продукцію. Коригування змісту навчального посібника «Практикум з економіки, фінансової грамотності та підприємництва» за результатами їх апробації у закладах загальної середньої освіти.

Результати дослідження презентовано в матеріалах до навчального посібника «Практикум з економіки, фінансової грамотності та підприємництва» та навчальній програмі курсу за вибором «Учень ліцею у світі економіки, фінансів та підприємництва». Теоретико-експериментальні результати дослідження узагальнено й презентовано в наукових статтях, матеріалах і тезах конференцій.

Реформа нової української школи орієнтує освіту не тільки на засвоєння учнями певної суми знань, але і на розвиток різноманітних компетентностей. В зв'язку з цим постала соціально-педагогічна необхідність підготувати випускника закладу середньої загальної освіти для орієнтації в повсякденному житті. Таке завдання покликаний виконати курс шкільної економіки, який надає знання соціально-економічного спрямування, усуваючи таким чином економічну неосвіченість населення. Отже, виникає потреба узгодити зміст економічної освіти здобувачів освітніх послуг і потреби того соціального замовлення, яке вона повинна виконувати.

Сучасні виклики знаходять своє практичне відбиття й у шкільній освіті. Формування нового економічного мислення в сучасних умовах стає суспільним замовленням, а економічна підготовка – складовою частиною середньої загальної освіти. Економіка – надзвичайно важлива наука сьогодення, від її розвитку, здобутків багато в чому залежить майбутнє не тільки нашої країни, а й всього людства.

Сучасний освітній процес вимагає впровадження інновацій, які сприяють формуванню всебічно розвиненої особистості. Людство має бути компетентними в економічних питаннях.

Метою економічної освіти в системі загальної середньої освіти є така підготовка учнів, що забезпечить їм достатній рівень життєвої компетентності у сфері економічних відносин на рівні держави, родини та окремої особистості.

Головними орієнтирами реформування сучасної української школи стають принципи, на яких вона базується, в тому числі розвиток у здобувачів освіти здатності розуміти економічні явища, вміння прогнозувати їх через систему понять географо-економічного спрямування.

Зміст курсу шкільної економіки побудовано таким чином, щоб він зміг реалізувати власну мету і завдання, сформувати базові знання з основ економічної науки, познайомити з основними тенденціями розвитку

економіки (науки і господарства) на сучасному етапі отримати спеціалізацію з обраного профілю.

Вивчення економіки в школі спрямоване на розвиток економічної культури учнів, що дозволяє навчити їх самостійно набувати, засвоювати і застосовувати економічні знання, спостерігати і пояснювати сучасні економічні явища. Забезпечує попередню економічну підготовку здобувачів освіти, які виберуть економіку своєю професією та навчатимуться у закладах вищої освіти економічного профілю.

У ліцеї зміст навчального предмета «Економіка» представлений окремими спеціальними курсами, які враховують інтереси, здібності та життєві плани учнів з одного боку, і відповідають профілю школи з іншого.

Основними завданнями курсів за вибором є забезпечення вивчення економіки і споріднених з нею предметів на достатньому рівні. За їхньою допомогою відбувається трансформація наукових знань учнів у їхній практичний досвід (компетентність).

Практичні роботи, екскурсії, презентації, дослідження, моделюючі або ситуативні вправи є невід'ємною складовою занять. Робочі плани профільних класів можуть включати багато курсів за вибором і елективних курсів. Тим самим забезпечується гнучка система профільного навчання, яка надає учням можливість обрати індивідуальну освітню програму.

Професія економіста – одна з найпопулярніших серед молоді. Багато з старшокласників обрали її вже для себе і роблять перші кроки на шляху до неї. В цьому їм допоможе шкільний курс «Прикладна економіка».

Курс «Прикладна економіка» пропонується для вивчення як курс за вибором у закладах середньої загальної освіти і може вивчатися як протягом одного року (у 10-ому класі), так і протягом двох (у 10-11 класах). Мінімальна кількість годин на вивчення цього курсу протягом одного року становить 35 годин, протягом двох років - 70 годин. Варіант навчальної програми навчальний заклад обирає відповідно до профілю навчання та в залежності від наявності навчально-методичного забезпечення.

Мета курсу – надати можливість учням ліцею вивчати фундаментальні концепції мікро-, макро-і міжнародної економіки та познайомитися з системою вільного підприємництва. Завдання курсу: сформулювати економічну, правову та етичну культуру учнів в умовах ринкових відносин; охарактеризувати роль ринку та економічних стимулів в економічних системах різних країн; допомогти учням визначити роль уряду в ринковій економіці; представити учням головні риси системи вільного підприємництва, приділяючи особливу увагу приватній власності, системі вільного ціноутворення та конкуренції; розглянути чинники, що впливають на прийняття рішень у бізнесі; пояснити учням важливість дотримання певних моральних принципів власниками, керівниками, виробниками та споживачами; надати учням практичні поради щодо їх особистого споживання, заощадження, інвестування, страхування тощо; допомогти учням у виборі майбутньої професії.

Однією з головних особливостей навчальної програми є подача економічної теорії в контексті, наближеному до реалій сьогодення. Учні не тільки вивчають теорію, але й починають усвідомлювати свою роль громадянина, виробника та споживача. Результатом успішного засвоєння курсу має стати набуття учнями навичок та економічної і підприємницької компетентностей, які вони використовуватимуть у майбутньому професійному середовищі.

Наскрізна змістова лінія курсу «Прикладної економіки» спрямовує учнів на мобілізацію знань, практичного досвіду і ціннісних установок у ситуаціях вибору і прийняття рішень. У навчанні такі ситуації створюються під час планування самоосвітньої навчальної діяльності, групової навчальної, дослідницької роботи, виконання навчальних проектів і презентування їх, розв'язування ситуативних вправ, вироблення власної моделі поведінки у економічному середовищі у різнопланових ролях (підприємця, той що сплачує податки, споживача, надавача послуг тощо).

Розкриття наскрізної змістової лінії потребувала позитивних зразків із історії розвитку суспільних наук, діяльності вчених і підприємців. У результаті реалізації цієї змістової лінії учень усвідомлює важливість вивчення економіки; оцінює успіхи, досягнуті сучасним суспільством у наукових дослідженнях; переносить це ставлення на різні види своєї навчальної діяльності.

Таким чином, тема наукового дослідження «Реалізація компетентісно орієнтованого підходу через навчання економіки» була спрямоване на розроблення науково-методичних засад під час освітнього процесу економіки та географічних курсів економічного спрямування у закладах загальної середньої освіти. Вони були реалізовані у розробці концептуальних основ економічної освіти в школах, та методичному забезпеченні через засоби навчання: навчальний посібник «Прикладна економіка» та зміст навчальних програм для курсів за вибором з економіки та географії, в чому й проявився прикладний характер даного дослідження.

Результати дослідження. Дослідження здійснювалось у три етапи. На першому пошуково моделювальному створювалась програма дослідження, визначався предмет та об'єкт дослідження. Організовувались плани-проспекти індивідуальних досліджень; розроблялась методика дослідження. Проводився аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження. Визначався ступень розробки проблеми дослідження. Проводився моніторинг інтересів і особистісних потреб учнів закладів загальної середньої освіти щодо оволодіння економічною компонентою знань і пріоритетних напрямів їхньої профільної підготовки та аналіз його результатів. Обґрунтовувались методичні цілі реалізації курсу «Прикладна економіка» на рівні ліцею у відповідності до вікових особливостей та соціальних запитів здобувачів освіти. Створювались матеріали до Концепції економічної освіти в гімназії та ліцеї України, готувалась навчальна програма та експериментально перевірялись її основні положення навчального посібника.

На другому етапі експериментальному узагальнювались результати педагогічного спостереження за рівнем навчальних досягнень учнів з економіки та географії (готувались аналітичні матеріали). Формулювались основні концептуальні підходи щодо використання основних положень компетентісно орієнтованого навчання на уроках економіки та географії в закладах загальної середньої освіти. Створення рукопису навчального посібника «Прикладна економіка» на засадах компетентісно орієнтованого навчання.

На третьому етапі узагальнювально-упроваджувальному було розроблено систему математичної обробки та інтерпретації результатів експериментального дослідження за різними критеріями і показниками на основі отриманих даних. Підготовлено до видання наукову продукцію. Коригувався зміст посібника за результатами апробації. Проведений моніторинг задоволення інтересів і особистісних потреб учнів закладів загальної середньої освіти продемонстрував рівень оволодіння економічною компонентою знань і пріоритетних напрямів їхньої навчальної підготовки. Результати дослідження узагальнювались та презентувались через матеріал наукових статей, виступів на наукових конференціях, семінарах, круглих столах, вебінарах.

Стрімкі зміни в Україні та у світі потребують концептуальних змін шкільної освіти, зокрема, навчання економіки в школі. Актуальність оновлення і розвитку освіти в Україні зумовлена: формуванням інформаційного суспільства, в якому знання і соціальна відповідальність головними чинниками життєдіяльності людини як творчої особистості, члена суспільства; глобалізацією міжнародних економічних та фінансових зв'язків; необхідністю пріоритетного розвитку у суспільстві і державі гуманістичних, соціально орієнтованих загальнолюдських моральних норм і цінностей; виробленням прогностичних знань для своєчасного прийняття ти реалізації соціально відповідальних рішень, що сприятимуть розвитку як особистості, так і суспільства взагалі; потребами самої економічної освіти як загальної, так і шкільної у визначенні нових методів, принципів і механізмів побудови системи освіти в Україні, шляхів практичної переорієнтації на них економічної освіти, у вивченні, творчому осмисленні новітніх тенденцій загального розвитку освіти, обґрунтованого поєднання зарубіжних технологій із досягненнями національної освіти в процесах інтеграції у світовий та європейський простір.

Економічна освіта, здатність до інновацій у професійній діяльності й соціальному житті у європейському світогляді визнаються головними складовими національного багатства та основним ресурсом соціально-економічного розвитку країни.

Економічна освіта - це комплекс соціально-економічних знань, умінь і навичок для забезпечення розвитку економічної культури і свідомості як особи, так і суспільства загалом. Її головною парадигмою є розуміння того, що розвиток економічної сфери суспільства значною мірою зумовлений

характером життєдіяльності людини, її світоглядом, соціально відповідальною поведінкою.

Завданнями економічної освіти є: створення умов для самореалізації особи як економічно активного члена суспільства, здатного свідомо долучатися до економічного життя країни; формування свідомості членів суспільства на основі системного економічного мислення, що створює для них можливості опановувати знання, вміння та навички економічної діяльності.

Знання економіки допомагає учням отримати більш повне уявлення про формування й розвиток суспільства, визначити свою життєву позицію, правильно приймати рішення в умовах вибору, реалізувати свої здібності, швидко адаптуватися в самостійному житті.

Дослідження здійснювалось у три етапи. На першому етапі пошуково-моделювальному на основі аналізу законодавчих документів для системи базової середньої освіти, директивних матеріалів МОН України, вітчизняних та зарубіжних психологічних і педагогічних наукових джерел, публікацій у періодичних виданнях, здобутків шкільної практики в закладах загальної середньої освіти країни і зарубіжжя, педагогічного спостереження за організацією навчальної взаємодії учасників освітнього процесу, вивчення стану досліджуваної проблеми у практиці шляхом опитування учнів розкрито сутність компетентісно орієнтованого навчання і науковий контекст їх реалізації на заняттях економіки та географічних курсів економічного спрямування як ресурсу формування предметних і ключових компетентностей. Визначено сутність оволодіння економічною компонентою знань і пріоритетних напрямків їхньої профільної підготовки допомагають учням глибше і різнобічніше пізнати та зрозуміти певний складний об'єкт. Сформульовано методичні рекомендації щодо реалізації навчального предмета економіка та економіко-географічних курсів за вибором для основної та профільної школи: сприяння цілісності засвоєння учнями базових економічних понять і універсальних умінь; формування пізнавальних інтересів учнів економічного напрямку; можливість всебічно аналізувати об'єкти пізнання; засвоєння учнями індивідуального досвіду переносу пізнавальних умінь у процесі засвоєння нового навчального матеріалу; створення передумов для міжпредметної і тематичної інтеграції у процесі засвоєння ключових компетентностей; підготовлено Концепцію економічної освіти в гімназії та ліцеї України. Розроблено концептуальні засади використання курсу за вибором «Економіка використання водних ресурсів» у сучасній Новій українській школі. Розгорнутий аналіз даних розробок на основі педагогічного досвіду, відображено у відповідних розділах планових навчально-методичних посібників. Проведено констатувальний експеримент, у результаті якого з'ясовано стан реалізації компетентісно орієнтованого навчання в основній та старшій школі. Здобуті емпіричні дані були враховані під час підготовки та громадського обговорення нового Державного стандарту базової середньої освіти 2020 р. та під час вироблення концептуальних положень створення Типових освітніх програм Інституту

педагогіки НАПН України для закладів загальної середньої освіти. З урахуванням цих даних всі методичні доробки було презентовано в науково-методичних статтях і матеріалах Міжнародних і Всеукраїнських конференцій.

На другому етапі експериментальному розроблено рукописи колективних посібників для учителів економіки та економічної географії 10-тих класів із використанням виховного і розвивального потенціалів курсу за вибором «Економіка використання водних ресурсів» на основі формування їх змістових складових та методичних особливостей. Виявлені результати експериментальних досліджень засвідчують важливість формування компетентностей, як вміння комунікації з іншими учасниками освітнього процесу, використовувати різноманітні джерела знань, проведення власних досліджень, критично оцінювати результати досліджень, тощо. Здійснено експериментальне вивчення ефективності методики застосування компетентісно орієнтованого навчання у старших класах. Визначено прикладні аспекти ефективності використання здобутих результатів експериментального дослідження. У межах формувального експерименту розроблено й апробовано навчальну програму курсу за вибором «Економіка використання водних ресурсів» 10 кл («Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах» МОН України № 22.1/12-Г-740 від 25.07.2019 р.) і «Методичні рекомендації до викладання курсу за вибором «Економіка використання водних ресурсів». Як показало дослідження, необхідно давати учителям економіки та економічної географії більш абстрактніші предметні знання, наприклад, економічні поняття «число», «категорія», «вартість», слід навчити учнів основної та старшої школи обґрунтовувати план власних досліджень, проводити експеримент та робити відповідні висновки.

На третьому етапі узагальнювано-упроваджувальному узагальнено та упроваджено на базі експериментальних шкіл Бучанського НВК Київської області та Київської гімназії східних мов № 1 та інших освітніх закладів перевірено рівень оволодіння учнями гімназії та ліцею підприємницької компетентності та предметними: економічною й географічною.

Результати дослідження презентовано в Концепції навчання географії України в основній та старшій школі та економічної освіти в гімназії та ліцеї України (2018), публікації навчальної програми «Економіка використання водних ресурсів» в посібниках для 10-11 класах ЗЗСО та методичних коментарях до них (2018, 2019), фахових статтях з питань екологічного аспекту використання водних ресурсів (2018), методичні особливості навчальних посібників (2018, 2019), в методичному посібнику «Курси за вибором з економіки та економічної географії» (2019), презентація результатів експериментального дослідження з проблем та перспектив розвитку економіки в ЗЗСО (2019), де з'ясовано питання щодо перспектив розвитку шкільного навчального предмету економіка. Оскільки цей предмет виведений з базового типового плану, то потребує посилення ролі варіативного складника та забезпечення відповідного рівня навчання

економіки для виправдання формування таких ключових компетентностей як фінансова грамотність та підприємливість. Результати дослідження піддані ґрунтовній статистичній обробці після опитування трьох груп (учнів, батьків та вчителів), які брали участь в дослідженні, що виявило певні протиріччя щодо стану розвитку навчального предмету економіка. Наприклад, проектування вибору майбутньої професії учнями 10-тих класів ЗЗСО України стимулюється насамперед найближчим оточенням – сім'єю. Виникає значна розбіжність в оцінюванні майбутнього професійного вибору. Соціальний запит на вивчення економіки або економічної географії значно вищий ніж освітні можливості ЗЗСО України. Стан економічної освіти в Україні не відповідає загальноєвропейським стандартам. Зокрема, актуальними питаннями залишаються розроблення освітніх програм для варіативної частини (курси за вибором).

До найістотніших наукових результатів, досягнуті в ході проведення дослідження: участь в громадському обговоренні проекту Державного стандарту базової середньої освіти за природничою галуззю; розроблені й упроваджені в практику Нової української школи типові освітні програми курсів за вибором для 10-11 класів ЗЗСО; розроблена методика економіки використання водних ресурсів як ресурсу впровадження нового змісту природничої та технологічної галузей; удосконалена методика формування в учнів старшої школи ключових компетентностей уміння вчитися, комунікативної, загальнокультурної, а також навчальний посібник «Практикум з економіки, фінансової грамотності та підприємництва» та навчальній програмі курсу за вибором «Учень ліцею у світі економіки, фінансів та підприємництва», наукові статті та тези

До найістотніших наукових результатів, досягнуті в ході проведення дослідження, віднесемо такі: розроблений зміст Концепції економічної освіти для гімназії і ліцею України, зміст Державного стандарту базової освіти за природничою галуззю (у співавторстві); розроблені й упроваджені в практику гімназії і ліцею навчальні програми курсів за вибором (всі мають Гриф МОН України) закладів загальної середньої освіти; розроблена методика формування наукових економічних понять в курсах за вибором на профільному рівні навчання; удосконалена методика формування в учнів гімназії та ліцею ключових компетентностей: підприємливості та фінансової грамотності.

Теоретико-експериментальні результати дослідження узагальнено й презентовано у наукових статтях, методичних рекомендаціях, матеріалах і тезах конференцій.

РОЗДІЛ II. УПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Упровадження результатів відбувалось шляхом виступів на міжнародних і всеукраїнських конференціях та семінарах, вебінарах, публікацій у збірниках матеріалів конференцій і фахових журналах; розміщення наукового доробку в електронній бібліотеці НАПН України, висвітлення на сайтах Інституту педагогіки і відділу навчання географії та економіки, у соціальній мережі Facebook на сторінці відділу навчання географії та економіки, профілів науковців відділу тощо.

Апробація результатів досліджень здійснювалася шляхом участі:

у 2018 р. – у 2-х міжнародних педагогічних виставках (м. Київ), у 7 міжнародних (м. Київ, м. Кропивницький, м. Варшава (Польща), м. Ополе (Польща), м. Біла Церква (Київська обл.) м. Братислава (Чехія) м. Мінськ (Білорусь), 9 всеукраїнських науково-практичних конференціях, 1 міжнародному (м. Кропивницький), 7 всеукраїнських науково-методичних семінарах та інших заходах;

у 2019 р. – у 2-х міжнародних виставках (м. Київ), у 5 міжнародних (м. Київ, м. Кропивницький, м. Каунас (Литва), 2 всеукраїнських науково-практичних конференціях (м. Київ, м. Полтава), 1-му з'їзді (м. Київ), 7-ти регіональних семінарах (м. Київ; м. Миргород Полтавської області, м. Біла Церква Київської області), 1-му громадському обговоренні (м. Київ) та інших заходах;

у 2020 р. – 7 міжнародних науково-практичних конференціях (м. Київ; м. Кропивницький, м. Суми, м. Полтава, м. Житомир, м. Бердичів, м. Умань (Черкаська обл.) м. Тернопіль); 2 всеукраїнських науково-практичних конференціях (м. Київ; м. Херсон); 6 онлайн круглих столах (м. Київ, м. Біла Церква, м. Ужгород, м. Вінниця) та інших науково-методичних заходах.

Результати НДР систематично обговорювалися на засіданнях відділу, в т.ч. під час карантину засідання проходили в онлайн форматі на платформі Zoom та Meет.

Результати наукової роботи за три роки відображено у 169 публікаціях, в т.ч. 8 статтях в Scopus та WoS, 42 статті у фахових виданнях України, 119 тезах.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставлених завдань у 2018-2020 рр. в контексті виконання наукового дослідження з теми «Науково-методичне забезпечення компетентісно орієнтованого навчання економіки та географічних курсів економічного спрямування в гімназії та ліцеї» завдання розподілялися між співробітниками відділу залежно від нормативів навантаження відповідно до наукового ступеня, вченого звання і посади.

Тематика наукового дослідження відділу є актуальною, оскільки надає дидактико-методичне забезпечення варіативній частині освітнього процесу з географії та економіки в гімназії та ліцеї, мета і завдання якої визначено Законами України «Про освіту», Концепцією реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», іншими державними документами. Звіт відображає результати наукового дослідження, яке проводилось упродовж 2018-2020 рр. за етапами: пошуково-моделювальний, експериментальний, узагальнювально-впроваджувальний.

На основі розробки методичних засад та технологій навчання економіки та географічних курсів економічного спрямування в рамках профільного та допрофільного навчання в гімназії та ліцеї отримані такі результати:

- створено на засадах компетентісного підходу зміст Концепції економічної освіти для гімназії та ліцею України;
- розроблено методичні підвалини відбору, структурування і реалізації змісту економіки в закладах загальної середньої освіти;
- підготовлені концептуальні засади щодо практикуму з даного предмету;
- досліджено технологію оволодіння змістом економіко-географічних курсів в умовах навчання на профільному рівні;
- опрацьована методика формування підприємницької компетентності в учнів гімназії та ліцею.

Обґрунтовані теоретично й перевірені експериментально результати дослідження, що подано в рукописах наукової планової продукції:

- «Концепція економічної освіти в гімназії та ліцеї України»;
- 2 навчальні посібники: «Практикум з економіки фінансової грамотності та основ підприємництва», «Прикладна економіка»;
- 1 навчально-методичний посібник: «Методика компетентісно орієнтованого навчання курсів економічного спрямування в гімназії та ліцеї»;
- 1 методичний посібник: «Курси за вибором з економіки та географії»;
- 6 навчальних програм для курсів за вибором: «Прикладна економіка», «Географія економічних систем світу», «Політична географія», «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО», «Основи управління виробничим колективом», «Економіка використання водних ресурсів»;

Результати наукової роботи за три роки відображено у 169 публікаціях, в т.ч. 8 статтях в Scopus та WoS, 42 статті у фахових виданнях України, 119 тезах.

Упровадження результатів дослідження здійснювалося науковими співробітниками відділу упродовж 2018-2020 рр. на науково-практичних конференціях різного рівня, в період карантину в умовах дистанційного навчання, співробітники проводили засідання, кругли столи, обговорення на платформі ZOOM та Meet та інших масових заходах (усього участь у 68 заходах), а також, шляхом виступів і лекцій у системі ОІППО (on-lain).

I. НАУКОВА ПРОДУКЦІЯ

Монографії

Частини колективних монографій Концепції

1. Концепція економічної освіти в гімназії та ліцеї України.
О. М. Топузов, О. Ф. Надтока, М. Г. Криловець, Т. Г. Назаренко, В. С. Яценко, А. С. Доброскок, В. О. Надтока, Н. Г. Барадія (Побидайло Н. Г.), О. В. Часнікова, Л. А. Покась, Н. О. Гончарова, О. С. Нехомяж URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717475/>

Збірники наукових праць, матеріалів і тез доповідей конференцій

1. Актуальні аспекти розвитку STEM-освіти у навчанні природничо-наукових дисциплін: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кропивницький, 14-15 травня 2020 р. / за заг. ред. Н. О. Гончарової, О. С. Кузьменко, В. В. Фоменка. м. Кропивницький: Льотна академія НАУ. 2020. - 236 с. URL: <http://www.glau.kr.ua/index.php/ua/home-ua/2247-1415marchua>

2. Концептуальні засади компетентнісного навчання географії та економіки: збірник матеріалів круглого столу «Історія – діалог – траєкторія розвитку», присвяченого 85 річчю відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України (08 жовтня 2019 р., м. Київ) /укладач Т. Г. Назаренко. Київ : Педагогічна думка. 2019.- 95 с. URL: <http://undip.org.ua/upload/iblock/038/pidshyvka1.pdf>

II. ВИРОБНИЧО-ПРАКТИЧНА ПРОДУКЦІЯ

Практичні посібники

Методичні посібники

1. Курси за вибором з економіки та географії. Методичний посібник для вчителя. /укладач Т. Г. Назаренко. Вид. група «Основа», м. Харків, Україна. («Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах» МОН України № 21.1/12-Г-1222 від 27.12.2019) URL: <http://lib.iitta.gov.ua/720721/>

2. Прикладна економіка. Навчальний посібник для учнів 10-х класів. – Схвалено предметної комісією з економіки Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (Лист № 22.1/12-Г-427 від 26.06.2018 р.) К.: Вид. «Сталь», 2020. – 120 с. – іл., ISBN 987-645-7539-74-7

<https://www.asdat.com.ua/>

3. Рукопис навчального посібника: «Практикум з економіки фінансової грамотності та основ підприємництва».

4. Рукопис навчально-методичного посібника: «Методика компетентісно орієнтованого навчання курсів економічного спрямування в гімназії та ліцеї».

Методичні рекомендації

1. Топузов О. М., Гончарова Н. О., Надтока В. О., Надтока О. Ф., Засекіна Т. М., Яценко В. С. Географія: Нові навчальні програми для 10-11 класів закладів загальної середньої освіти (рівень стандарту, профільний рівень); Методичні коментарі провідних науковців Інституту педагогіки НАПН України. Київ. 142 с. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715153> (дата звернення: 04 березня 2019 р.).

III. НАВЧАЛЬНА ПРОДУКЦІЯ

Освітні і навчальні програми

1. Ковчин Н. А. Навчальна програма для курсу за вибором «Основи управління виробничим колективом». Географія та економіка в рідній школі. 2019. № 12. С. 13-20 («Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах» МОН України № 22.1/12-Г-743 від 25.07.2019р.) URL: <http://undip.org.ua/upload/iblock/d72/navchal%60na-programa.pdf>

2. Назаренко Т. Г. *Навчальна програма для курсу за вибором «Прикладна економіка»*. Географія та економіка в рідній школі. 2019. № 10. С. 8-12 («Схвалено для використання у закладах загальної середньої освіти» МОН України № 22.1/12-Г-427 від 26.06.2018 р.) URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717355/>

3. Назаренко Т. Г., Нехомяж О. С. *Навчальна програма для курсу за вибором «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО»*. Географія та економіка в рідній школі. 2019. № 9. С. 2-7 («Схвалено для використання у закладах загальної середньої освіти» МОН України № 22.1/12-Г-437 від 27.06.2018 р.) URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717356/>

4. Назаренко Т. Г. *Навчальна програма для курсу за вибором «Географія економічних систем світу»*. Географія та економіка в рідній школі. 2019. №11. С.12-16. («Схвалено для використання у закладах загальної середньої освіти» МОН України № 22.1/12-Г-436 від 27.06.2018 р.) URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717414/>

5. Топузов О. М., Назаренко Т. Г., Братко М. В. *Навчальна програма для курсу за вибором «Політична географія світу»*. 2019. № 10. С. 2-8 («Схвалено для використання у закладах загальної середньої освіти» МОН України № 22.1/12-Г-435 від 27.06.2018 р.) URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717415/>

6. Яценко В. С. *Навчальна програма для курсу за вибором «Економіка використання водних ресурсів»*. Географія. 2019. № 15-17. С. 37-47 («Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах» МОН України № 22.1/12-Г-740 від 25.07.2019 р.). URL:

http://undip.org.ua/upload/iblock/b36/ekonomika_vykorystannya_vodnykh_resursi_v.pdf (дата звернення: 26 листопада 2019 р.).

7. Яценко В. С. Комплексна програма краєзнавчого гуртка «Юні кияни». Перший рік навчання. Краєзнавство. Географія. Туризм. 2019. № 5. С. 38-49.(позапланова) URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717085/1/%D0%AF%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92.%D0%A1.%20%D0%A3%D0%94%D0%9A%20374.31%20908.pdf> (дата звернення: 26 листопада 2019 р.).

Підручники

Навчальні посібники (навчально-методичні, навчально-наочні посібники, хрестоматії, практикуми, робочі зошити)

IV. ДОВІДКОВА ПРОДУКЦІЯ

Бібліографічний покажчик

1. Олег Михайлович Топузov – віце-президент НАПН України : бібліогр. покажч. / упоряд.: Пономаренко Л. О., Павленко Т. С., Демида Є. Ф. 2019. – 93 с. – (Серія «Ювірляри НАПН України» ; вип. 33) URL:http://lib.iitta.gov.ua/717208/1/Topuzov_POKAZHCHYK.pdf

Довідкове видання

Збірники матеріалів і документів
Інформаційно-аналітичний огляд

V. СТАТТІ

Статті, індексовані у Scopus і Web of Science Core Colection, з них у зарубіжних виданнях:

1. Topuzov, O., Malykhin, O., Aristova, N. & Shamne, A. (2020). Optimization of University Department Management: The Increase of Foreign Language Teachers' Self-Efficacy by Preventing Job Burnout. *The New Educational Review*. Vol. 59. 59-71. Available at: <https://tner.polsl.pl/e59/a5.pdf> (Scopus)

2. Topuzov, O., Malykhin, O. Aristova, N. (2020). The Right Mix of Approaches in the English Language Teaching: Achieving Desired Learning Outcomes in the ESP Classroom. *Society. Integration. Education*. Proceedings the International Scientific Conference. May 22nd 2020, vol. V, 512–526. Available at: <http://journals.ru.lv/index.php/SIE/article/view/4818> (Web of Sciences)

3. Chasnikova O., Nazarenko T. and others. Implementation of the European Education in the New Ukrainian School. *Czech-Polish historical and pedagogical journal*. 2020. Volume 2. p. 76-81 <https://www.ped.mui.cz/cphpjournal/881161.html> **Web of Science**

4. Kholoshyn I., Burman L., Nazarenko T. Geographic particulars of the world's population food ration. *The International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (ICSF 2020)* E3S Web Conf. Volume 166, 2020, 166. ISSN 2267-1242 <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202016613007?fbclid=IwAR1ACxCPsIPiQ5I5YNKW3QTB17ChQpvHbqsLtkugcbco0AYqe6p53dMtz4E> **Scopus**

5. Nazarenko T., Hrytsai N., Napierała M., Stankiewicz B., Skaliy A. Principles of Selection of Didactic Materials for Organization of Economic Education for High School. *International Journal of Applied Exercise Physiology* Vol. 9 No. 5. 2322-3537 www.ijaep.com (**Web of Sciences**)

6. Nazarenko T., Hrytsai N., Grygus I. Selection of didactic materials for the organization of economic education at school. *Universal Journal of Educational Research* DOI: 10.13189/ujer.2020.08200124 <http://www.hrpub.org/JourBannPictures/tujer.gif> **Scopus**

7. Kholoshyn I., Nazarenko T., Bondarenko O., Hanchuk O., Varfolomyeyeva I. The application of geographic information systems in schools around the world: a retrospective analysis. *The International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (ICSF 2020)* E3S Web Conf. Volume 166, 2020, 166. ISSN 2267-1242 <https://easychair.org/smart-program/ICHTML2020/2020-10-16.html#talk:159471> **Scopus**

Статті в українських журналах, що індексуються в Web of Science:

1. Topuzov O. M., Vishnikina L. P., Samoilenko V. M., Yaprnets T. S. Modernization of geographic education at high school: geof ormation training models. [Електронний ресурс]. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. № 5 (73). С. 174–184. https://journal.iitta.gov.ua/public/journals/1/pageHeaderLogoImage_uk_UA.png

Статті у зарубіжних виданнях, що індексуються в інших наукометричних базах:

1. Tetiana Nazarenko Cartographic literacy – as a condition of communication and security. *Intercultural communication* ISSN 2543-7461, ISSN 2451-0998. № 1 - 2019. С.117-137 URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715745> (дата звернення: 22.04.2019).

2. Kovchyn, N. A. Економічна освіта як фактор формування підприємницької компетентності в учнів старших класів у сучасному суспільстві *Intercultural Communication*, 1 (6). стор. 73-86. ISSN 2451 0998 URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716410> (дата звернення: 12.06.2019).

3. Барадія Н. Г., Покась Л. А. Формування фінансової грамотності через впровадження педагогічних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич : 2019. № 1 (23). С. 89–94 URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715849>

4. Chasnikova O. V., Dubrovina I. V., Zinchenko O. M. ICT Concepts Development in Educational Theory and Practice since // the Time of Independence of Ukraine *International Journal of Science Annals*, Vol. 3, No. 1, 2020. <https://doi.org/10.26697/ijsa.2020.1.3> (1 др.ар.)

Статті у фахових виданнях України:

1. Барадія Н. Г. Компетентнісний підхід в процесі вивчення фінансової грамотності в гімназії та ліцеї. *Інноваційна педагогіка*. 2018. Вип. 3. С. 49-52. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/713959/>

2. Барадія Н. Г. Психолого-педагогічні передумови формування знань із фінансової грамотності на заняттях географії в гімназії. *Педагогічні науки* : збірник наукових праць. 2018. № 83. С. 35-38. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712890/>

3. Барадія Н. Г. Застосування основних форм і методів у вивченні курсу «Фінансова грамотність» в гімназії. Наукове електронне видання: *«Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти»*. 2018. № 8. URL: <http://pptma.dn.ua/files/2018/8/20.%20Baradiia%2032-243.pdf>

4. Барадія Н. Г. Вивчення проблеми фінансової грамотності на засадах компетентнісного підходу. *Інноваційна педагогіка*. 2019. № 1 (12). С. 19–22 URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717076>

5. Гончарова Н. О. Технологія доповненої реальності в підручниках нового покоління. *Проблеми сучасного підручника* : збірник наукових праць. 2019. Вип. 22. С. 46–56 DOI : <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2019-22-46-56>

6. Ковчин Н. А. Соціально-економічна адаптація особистості у контексті економічної освіти. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 20. С. 146-156. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712564/>

7. Ковчин Н. А. Роль шкільної економічної освіти у формуванні підприємницької компетентності у старшокласників. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : збірник наукових праць Кам'янець-Подільський : 2019. Вип. 26 (1-2019). Ч.1. С. 112–118. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/716340/>

8. Ковчин Н. А. Психолого-педагогічні аспекти компетентнісного підходу у шкільній економічній освіті старшокласників. *Імідж сучасного педагога* : електрон. наук. фаховий журнал. [Електронне видання]. Полтава. 2019. С. 112–119. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/718003/>

8. Надтока В. О. Основні аспекти створення компетентнісно орієнтованого підручника економіки. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 20. С. 250-260. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712559/>
9. Надтока В. О. Вплив компетентнісного та особистісно-зорієнтованого підходів на конструювання підручника з економіки для профільного рівня навчання. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 21. С. 250-260. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712681/>
10. Надтока В. О., Надтока О. Л. Реалізація змістової лінії підприємливості та економічна грамотність у географічному курсі «Господарство: Україна і світ». *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. 2019. Вип. 22. С. 164–176. DOI : <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2019-22-164-176>
11. Надтока В. О. Реалізація змістової лінії підприємливості та фінансова грамотність у курсі «Географія: регіони та країни». *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. 2020. Вип. 24. С. 175-184. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2020-24-175-184>
12. Назаренко Т. Г. Формування в учнів ліцею економічної компетентності. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 20. 282 с. С.261-271. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710745/>
13. Назаренко Т. Г. Наукові поняття як засіб формування в учнів ліцею предметної компетентності. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : Збірник наукових праць. Вип. 24 (1-2018). 360 с. С. 181-186. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710623/>
14. Назаренко Т. Г. Дидактичні особливості методів навчання економіки в ліцеї. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2, С. 51-58. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/711271/>
15. Назаренко Т. Г. Розвиток цифрової компетентності в учнів ліцею під час навчання географії та економіки. *Комп'ютер в школі і сім'ї*. 2018. № 1. С. 3-8. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710773/>
16. Назаренко Т. Г. Підручник економіки як основа компетентнісного навчання в ліцеї. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 21. 282 с. С.117-126. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/714510/>
17. Назаренко Т. Г. Методика формування в учнів ліцею економічних понять на уроках географії. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 4. С. 51-58. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712994/>
18. Nazarenko T. Methodological principles of the functioning of economic education in the school of Ukraine. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 1. С. 111–117 DOI : <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2019-1-111-117> UDC 372.891
19. Назаренко Т. Г. Методичні засади функціонування географічної освіти на профільному рівні навчання в ліцеї. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський. 2019. Вип. 24 (1-2019). Ч.1. С. 149–155 URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715833>
20. Назаренко Т. Г. Організація пізнавально-самостійної роботи учнів ліцею засобом навчального посібника «Прикладна економіка». *Проблеми*

сучасного підручника : збірник наукових праць. 2019. Вип. 22. С.177–187. DOI : <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2019-22-177-187>

21. Назаренко Т. Г., Яценко В. С., Гончарова Н. О., Надтока В. О. Проблеми та перспективи розвитку економіки в закладах загальної середньої освіти України: результати дослідження. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 4. С. 52-64. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/719028/>

22. Назаренко Т. Г. Дидактичні можливості підручника економіки при формуванні в учнів ліцею підприємницької компетентності. *Проблеми сучасного підручника : збірник наукових праць*. 2019. Вип. 23. С. 184–192. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/719008/>

23. Назаренко Т. Г. Компетентісно орієнтовані методи навчання економіки в ліцеї. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 1. С. 71 –79. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719986>

24. Назаренко Т. Г., Шиліна Н. В. Формування в учнів ліцею ключової компетентності через зміст навчального посібника. *Проблеми сучасного підручника : збірник наукових праць*. 2020. Вип. 24. С. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/721091/>

25. Назаренко Т. Г. The Forming geographical competence of students in conditions of distance teaching. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 4.

26. Покась Л.А., Цимбаленко, Я. С. Методичні особливості технології релаксації у шкільному курсі географії. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54). С. 300-304. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/721244/>

27. Покась Л.А., Цимбаленко Я.С. Вплив елементів сугестопедичного навчання на мотивацію учнів. *Педагогічні науки*. Херсон : «Видавничий дім «Гельветика». 2018. Вип. LXXXIV. том 2. С. 196-200. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/721244/>

28. Покась Л.А., Платонова Л. О. Дидактична гра як елемент формування економічної компетентності в учнів профільної школи. *Молодий вчений*. Херсон. 2018. № 3 (55). С. 124-127. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/713743/>

29. Покась Л. А., Байдак Ю.П. Дидактичні ігри з економіки в гімназії та ліцеї. *Молодий вчений*. 2018. №5. С. 447-453. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/720888/>

30. Покась, Л. А., Юрченко В.Д. Технологія групової діяльності як засіб підвищення ефективності сучасного уроку географії у старшій школі. *Молодий вчений*. 2019. № 11(75). С. 715-718. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/719206/>

31. Покась, Л. А., Цимбаленко Я.С. Використання елементів сугестопедії у профільному навчанні з географії та економіки. *Інноваційна педагогіка*. Одеса : Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій. 2019. Вип. 11, том 2. С. 127-133. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/719209/>

32. Покась Л.А., Барадія Н.Г. Формування фінансової грамотності через впровадження педагогічних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Міжвузівський збірник наукових праць : Дрогобицький

державний педагогічний університет імені Івана Франка. 2019. Випуск 23, т.1. С. 89-94. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/715849/>

32. Покась Л. А., Семчук Б. В. Формування економічної освіти у профільній школі в позаурочний час. *Інноваційна педагогіка*. Одеса : Вид-во «Видавничий дім «Гельветика». 2020. Вип. 21, том 3. С. 9-14. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/21-3>

33. Покась Л. А., Діхтяренко А. М. Результати педагогічного дослідження щодо впливу інтерактивних методів на формування інтересу старшокласників до географії на профільному рівні навчання. *Молодий вчений* : наук. журн. 2020. № 5 (81). С.91-94. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/ua/archive/81/>

34. Покась Л.А., Олефіренко А. М. Модель використання сучасних технологій в освітньому процесі профільного навчання. *Молодий вчений*. 2020. № 9 (85).

35. Топузов О. М. Соціальне співробітництво в системі загальної середньої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 3. С. 47-60.

36. Часнікова О. В. Андрагогічні засади організації процесу навчання на курсах підвищення фахової кваліфікації вчителів природничих предметів. *Народна освіта*. 2018. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5349

37. Chasnikova O.,Nadtoka V., Formation of Economic Competence Among Lyceum Students : Manual on Economics, Financial Literacy and Fundamentals of Entrepreneurship under the programme «Lyceum Student in the World of Economics, Finance and Entrepreneurship». *Український педагогічний журнал*. 2020. № 4.

38. Яценко В. С., Плетенецька С. М. Економіка використання водних ресурсів: Екологічний аспект. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2018. № 3 (51). С. 91-95. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/714329/>

39. Яценко В. С. Методичні особливості роботи з навчальним посібником «Економіка використання водних ресурсів» 10 клас в гімназіях та ліцеях. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. праць. 2018. Вип. 21. С. 432-442. URL: <http://ipvid.org.ua/upload/iblock/c6e/c6e854990191d9b33a8565d843cbf1d7.pdf>

40. Яценко В. С. Практичні рекомендації учителям предметів природничо-математичного циклу із використанням навчального посібника «Географія України» 10-11 класи. *Проблеми сучасного підручника*. зб. наук. праць. 2019. Вип. 22. С. 309-316. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/716629/1/%D0%AF%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%92.%20%D0%A1.%D0%A3%D0%94%D0%9A%20910.1378.147.88.pdf>

41. Яценко В. С. Методика визначення номенклатури топографічних карт : теорія і практика. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії* : зб. наук. пр. 2020. № 31. С. 88-96. URL: <https://periodicals.karazin.ua/pbgok/article/view/16193/15091>

42. Яценко В. С. Практичні рекомендації учителям предметів природничо-математичного циклу із використанням навчального посібника

«Географія України» 10-11 класи. *Проблеми сучасного підручника* : збірник наукових праць. 2019. Вип.22. С. 309–316. DOI : <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2019-22-309-316>

Наукові статті у виданнях, що не належать до Переліку наукових фахових видань України:

1. Гончарова Н. О., Патрикеева О. О., Каменєва І. В., Коваленко М. В., Черноморець В. В., Назаренко Т. Г. Економічна освіта в ЗЗСО. Дослідження. *Управління освітою*. 2019. №8 (416), С. 12-15. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/717443/>

2. Гончарова Н. О., Патрикеева, О. О., Каменєва І. В. Економічна освіта в Україні (висновки за результатами дослідження). *Управління освітою*. 2019. №8 (416), С. 30-43. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717444/>

3. Гончарова Н. О. STEM-проект. Створи захисну маску власноруч! *Збірник матеріалів «STEM-тиждень – 2020»* / укладачі: Василяшко І. П., Патрикеева О. О., Булавська Л.Г. К. : Видавничий дім «Освіта». 2020. С. 323-326. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/721858/>

4. Гончарова Н.О., Патрикеева О.О. Окремі аспекти запровадження STEM-освіти. *Інформаційний збірник для директора школи та завідувача дитячого садка*. 2020. №7-8 (99-100). С. 5-8. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/721926/>

5. Назаренко Т. Г. Видатний український методист Михайло Панасович Откаленко. *Географія та економіка в рідній школі*. 2018. № 10. С. 46-50. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712877/>

6. Назаренко Т. Г. Цифрова компетентність як умова формування в учнів географічної компетентності. *Географія та економіка в рідній школі*. 2019. № 11 – С. 26-32 URL: <http://lib.iitta.gov.ua/712376/>

7. Назаренко Т. Г. Інтегративна технологія навчання як засіб формування предметних компетентностей (методична розробка бінарного уроку з географії та англійської мови). *Географія*. 2018. № 11-12 (351-352). С. 77-78. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/715430/>

8. Назаренко Т. Г. Всеукраїнський конкурс «Учитель року – 2019» у номінації «Географія». Як все відбувалось. *Географія*. 2019. № 11–12 (376). С. 2–14. URL:<http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716832>

9. Назаренко Т. Г. Формування ключових компетентностей через цифрову на прикладі дистанційно проведеного уроку. *Географія та економіка в рідній школі*. 2020. № 5. С. 13-18. URL:http://lib.vippo.org.ua/files/perioduka/00/00/92/85/original-file_2.jpg

10. Назаренко Т. Г. Урок з теми «Природні умови і ресурси Америки. Населення регіону. 10 кл. *Географія та економіка в рідній школі*. 2020 № 6. С. 4-8 URL: http://lib.vippo.org.ua/files/perioduka/00/00/93/25/original-file_2.jpg

11. Назаренко Т. Г. Пузіков Д. О. Особливості впровадження курсів за вибором з економічної географії та економіки в освітній процес закладів загальної середньої освіти України. *Географія*. 2019. № 15-16 (379). С. 11-15. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717455/>

12. Покась Л. А., Полтавченко Д. В. Використання сучасних педагогічних технологій а освітньому просторі ліцею. *Географія та економіка в рідній школі*. 2020. № 7-8. С. 27-31. URL: <http://lib.vippo.org.ua/periodyka.php?cat=80>

13. Часнікова О. В. Методика розрахунку загальної вартості кредиту для позичальника - фізичної особи. *Економіка в школах України*. 2018. №9. С. 18–22. URL: <http://osnova.com.ua/>

14. Часнікова О. В. Випробування часом: від концепції до реальної практики навчання географії в реальному вимірі. *Географія та економіка в рідній школі*. 2020. №6 (220). С. 8-14 URL: http://lib.vippo.org.ua/files/perioduka/00/00/93/25/original-file_2.jpg

15. Яценко В. С. Формування ключових компетентностей здобувачів освіти з економічної географії. *Технології інтеграції змісту освіти : зб. наук. праць*. 2018. Вип. 10. С. 254-261. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/710716/1/%D0%97%D0%B1.%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA.%D0%BF%D1%80.%D0%92%D0%B8%D0%BF.%2010.pdf>

Статті у виданнях з імпаکت-фактором

1. Часнікова О.В. "Experience of the project approach to the non-standard form of youth employment "volunteering" (on the example of the public authority of Mariupol)" (*подана до друку*).

Міжнародні за кордоном

Тези та матеріали конференцій, що відбулися за кордоном:

1. Гончарова Н.О. Сучасний підручник з економіки: компетентісний підхід. Проблеми сучасного підручника: зб. тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Мінськ, 18-19 травня 2018 р.) Республіка Білорусь, 2018. С. 26-29. URL: https://lib.iitta.gov.ua/714733/1/psp_thesis_print%20%281%29.pdf (дата звернення: 23.09.20).

2. Ковчин Н. А. Сучасна шкільна економічна освіта та розвиток ресурсів особистості старшокласників / International scientific conference "Modernization of educational system: world trends and national peculiarities". February 23rd, 2018. Kaunas, Lithuania. 2018. С. 37-40.

3. Ковчин Н. А. Психолого-педагогічні аспекти адаптації сучасної особистості в період економічних та соціальних трансформацій в

європейському суспільстві. Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку територій : матеріали VII Міжнародної наукової конференції 2018. Опольє (Польща) 2018. С. 204-205. Режим доступу: http://pedagogika.wszia.opole.pl/ebook/CPA_2018.pdf

4. Ковчин Н. А. Економічна шкільна освіта як фактор сприяння адаптації особистості учня в сучасному соціумі : електронний збірник наукових праць «Освіта і суспільство» Прешовського університету в м. Прешові (Словакія). 2018 р. Режим доступу: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova10>

5. Ковчин Н. А. Шкільна економічна освіта як фактор формування підприємницької компетентності старшокласників. Економічні та соціально-орієнтовані питання сучасного світу : матеріали II Міжнародної наукової конференції, (16–17 жовтня 2019 р., м. Братислава, Словаччина). Братислава, 2019. С. 142–146. URL: http://www.vsemvs.sk/portals/0/Subory/Conference%20Proceedings_VSEMvs_October_2019_final.pdf

6. Tetiana Nazarenko Cartographic literacy – as a condition of communication and security. Materials of the 3rd scientific conference. Warsaw (Poland) Intercultural Communication № 1 - 2019. С.117-137 URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/715745>

Міжнародні в Україні

1. Гончарова Н.О. STEM-освіта: стан впровадження та перспективи розвитку: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (8–9 листопада 2018 р. м. Київ) / за заг. ред. О.В. Лозової, С.Л. Горбенко, Н.О. Гончарової. м. Київ : ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», 2018. 97 с.

2. Гончарова Н.О. Формування STEM-компетентностей в учасників освітнього процесу. Актуальні аспекти розвитку STEM-освіти у навчанні природничо-математичних дисциплін: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (16-17.05.18 р. м. Кропивницький) / за заг. ред. О.С. Кузьменко, В.В. Фоменка. м. Кропивницький: Льотна академія НАУ, 2018. С. 31-35. URL: https://lib.iitta.gov.ua/715602/1/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%8C_2018_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%9A%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf

(дата звернення: 23.09.20).

3. Гончарова Н.О. Віртуальна реальність в STEM-освіті: збірник матеріалів III Міжнародного науково-практичного семінару «STEM-освіта – проблеми та перспективи», (24-25 жовтня 2018 р. м. Кропивницький) / за заг.ред. О.С. Кузьменко та В.В. Фоменка. м.

Кропивницький : ЛА НАУ, 2018. С. 19-21. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/715603/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D1%81%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D1%80%202018%20%D0%9A%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf>

(дата звернення: 23.09.20)

4. Гончарова Н.О. Віртуальна реальність як одна з технологій STEM-освіти / STEM-освіта: стан впровадження та перспективи розвитку: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (8–9 листопада 2018 р. м. Київ) К. : ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», 2018. С. 15-17. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/714731/1/1%20%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A%202018.pdf>

(дата звернення: 23.09.20)

5. Гончарова Н. О. Візуалізація навчальної інформації через використання технології доповненої реальності. Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18–19 квітня 2019 р. м. Київ) Київ, 2019. С. 226–228. URI : <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716246>

6. Гончарова Н. О. Використання сучасних цифрових технологій в STEM-освіті. Актуальні аспекти розвитку STEM-освіти у навчанні природничо-наукових дисциплін : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (15–16 травня 2019 р. м. Кропивницький) Кропивницький, 2019. С. 32–35. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716247>

7. Гончарова Н. О. Доповнена реальність в сучасних засобах навчання. Проблеми сучасного підручника : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (14 травня 2019 р. м. Київ). (Наукове електронне видання). Київ, 2019. С. 37–38. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716263>

8. Гончарова Н.О. Онлайн ресурси для організації STEM-навчання. Актуальні аспекти розвитку STEM-освіти у навчанні природничо-наукових дисциплін : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (14-15 травня 2020 р. м. Кропивницький) / за заг. ред. Н. О. Гончарової, О. С. Кузьменко, В. В. Фоменка. м. Кропивницький: Льотна академія НАУ, 2020. С. 74-77. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/721855/>
(дата звернення: 30.09.20)

9. Гончарова Н.О. Доповнена реальність як тренд сучасного підручникотворення. Проблеми сучасного підручника : збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет конференції (наукове видання), 28 – 29 травня 2020 р., Київ : Педагогічна думка, 2020. С. 45-48. URL: http://undip.org.ua/upload/iblock/7c7/na-verstku_tezu_-psp_20_05_lap_perf.pdf
(дата звернення: 10.06.20)

10. Гончарова Н.О. Підготовка вчителів природничих наук до реалізації ідей STEM-освіти. Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук у контексті вимог Нової української школи

: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 14 травня 2020 р., м. Тернопіль. С. 95-98. URL: http://physicsnature.tnpu.edu.ua/media/archive/physics_nature_2020_%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf

11. Гончарова Н. О. Актуальні аспекти розвитку STEM-освіти у навчанні природничо-наукових дисциплін : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (14-15 травня 2020 р. м. Кропивницький) / за заг. ред. Н. О. Гончарової, О. С. Кузьменко, В. В. Фоменка. м. Кропивницький : Льотна академія НАУ, 2020. 236 с.

12. Ковчин Н. А. Розвиток особистісних ресурсів учнів старшої школи в процесі навчання економіки. Актуальність проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (27-28 квітня 2018 р. м. Львів), 2018. С. 20-22.

13. Ковчин Н. А. Психолого-педагогічні аспекти шкільної економічної освіти України. Психологія та педагогіка: необхідність впливу науки на розвиток практики в Україні : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (23-24 лютого 2018 р. м. Львів). Част. I. Львів 2018. С. 48-51.

14. Ковчин Н. А. Роль економічної психології в організації процесу навчання економіки в старшокласників. Сучасні досягнення вітчизняних вчених у галузі педагогічних та психологічних наук : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (2-3 березня 2018 р. м. Київ) Част. II. Київ, 2018. С. 107-110.

15. Ковчин Н. А. Актуальні проблеми шкільної економічної освіти. Актуальність проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (27-28 квітня 2018 р. м. Львів). Львів, 2018. С. 22-24.

16. Ковчин Н. А. Психолого-педагогічні аспекти шкільної економічної освіти: курси за вибором. Актуальні проблеми реформування системи виховання та освіти в Україні : наук. зб. Міжнародна науково-практична конференція (26-27 квітня 2019 р. Львів). 2019. С. 10-13. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/716350/>

17. Ковчин Н. А. Формування цифрових та Трансверсальних компетентностей в процесі навчання економіки старшокласників. Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у XXI столітті : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції, 15-16 березня 2019 р. Одеса, 2019. С. 81-85. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/716352/>

18. Ковчин Н. А. Роль сучасного підручника в становленні особистості старшокласників в процесі навчання економіки. Проблеми сучасного підручника : збірник тез міжнародної науково-

практичної конференції (наукове електронне видання), 14 травня 2019 р. Київ, 2019. С. 62–63. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/716392/>

19. Ковчин Н. А. Роль курсів за вибором в шкільній економічній освіті. Педагогіка та психологія: виклики і сьогодення : наук. зб. Міжнародна науково-практична конференція (3–4 травня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 27–31. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/716391/>

20. Ковчин Н. А. Роль курсів за вибором економічного спрямування в підготовці старшокласників до професійної діяльності. Сучасні педагогіка та психологія: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (12–13 липня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 20–24. URI: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/717492>

21. Логінова А. О. Місце і роль наукової спадщини в змісті іноземних підручників з географії. Проблеми сучасного підручника : збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет конференції (наукове видання), 28 – 29 травня 2020 р., Київ : Педагогічна думка, 2020. С. 101-103.

22. Криловець М. Г. Формування професійної компетентності майбутніх учителів географії. Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXVII Каришинські читання) : зб. матеріалів Міжн. наук.-пр. конф. (28-29 травня 2020 р. м. Полтава) / Полтавський нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка ; редкол: Гриньова М. (відпов. ред.) та ін. Полтава, 2020. С. .

23. Криловець М. Г. Інноваційні підходи до підготовки вчителів-географів Актуальні аспекти розвитку STEM-освіти у навчанні природничо-наукових дисциплін : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (14-15 травня 2020 р. м. Кропивницький). м. Кропивницький, 2020. С.122-125

24. Надтока В. О. Реанімація економічної освіти можливостями географії. Проблеми сучасного підручника : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 14 травня 2019 р. Київ, 2019. С. 83–84. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/716320/>

25. Надтока В. О. Принципи STEM-освіти у структуруванні навчальних посібників з економіки на основі суспільного запиту. Актуальні аспекти розвитку STEM-освіти у навчанні природничо-наукових дисциплін : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (14-15 травня 2020 р. м. Кропивницький) / за заг. ред. Н. О. Гончарової, О. С. Кузьменко, В. В. Фоменка. м. Кропивницький: Льотна академія НАУ, 2020. – С: 142-145.

26. Надтока В. О. Економічна складова в змісті шкільних підручників із суспільної географії. Проблеми сучасного підручника : збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет конференції (наукове видання), 28 – 29 травня 2020 р., Київ : Педагогічна думка, 2020.– С: 131-132.

27. Надтока В. О. Сучасні тенденції у вивченні природничих дисциплін та курсів в гімназії в розрізі міжнародних досліджень PISA. Наука, освіта, суспільство : інструменти і

механізми сучасного інноваційного розвитку: матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції ГО «Інститут інноваційної освіти». м. Київ, 2020 С. 59-61. <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719946>

28. Назаренко Т. Г. Формування в учнів ліцею предметної компетентності через зміст навчального посібника. Проблеми сучасного підручника : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 14 травня 2019 р. Київ, 2019. С. 84–86. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/715955/>

29. Назаренко Т. Г. Методичне забезпечення навчання економіки в закладах загальної середньої освіти. Освіта XXI століття: теорія, практика, перспективи : Матеріали Першої міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 18 квітня 2019 р. Київ, 2019. С. 26–29. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/715692>

30. Назаренко Т. Г. Розвиток методичної компетентності вчителів природничих дисциплін в концепції Нової української школи. Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXVII Каришинські читання) : зб. матеріалів Міжн. наук.-пр. конф. (28-29 тр. 2020 р. м. Полтава) / редкол: Гриньова М. (відпов. ред.) та ін. Полтавський нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2020. – С. URL: <http://nature.pnpu.edu.ua/index.php/2882/>

31. Назаренко Т. Г. Організація курсів за вибором як один з чинників STEM-освіти. Актуальні аспекти розвитку STEM-освіти у навчанні природничо-наукових дисциплін : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (14-15 травня 2020 р. м. Кропивницький) / за заг. ред. Н. О. Гончарової, О. С. Кузьменко, В. В. Фоменка. м. Кропивницький : Льотна академія НАУ, 2020. – С. 38-142.

32. Назаренко Т. Г. Підвищення кваліфікації вчителя географії в умовах нової української школи. Актуальні проблеми неперервної освіти в інформаційному суспільстві : збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції. Київ. НПУ ім. М. П. Драгоманова С. 26-29.

33. Назаренко Т. Г. Змістове наповнення підручника для організації освітнього процесу з економіки в ліцеї. Проблеми сучасного підручника : збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет конференції (наукове видання), 28 – 29 травня 2020 р., Київ : Педагогічна думка, 2020. С: 132-133.

34. Nazarenko T. [The application of geographic information systems in schools around the world: a retrospective analysis](https://easychair.org/smart-program/ICHTML2020/2020-10-16.html#talk:159471). ICHTML 2020: The international conference on history, theory and methodology of learning. KryvyiRih. 15-17 October 2020 <https://easychair.org/smart-program/ICHTML2020/2020-10-16.html#talk:159471>

35. Покась, Л. А. Можливості педагогічних технологій у формуванні природничо-економічної компетентності. Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук у контексті вимог Нової української школи : матеріали міжнародної науково-

практичної конференції (20-21 травня 2019 р. м. Тернопіль). Тернопіль : ТНПУ, 2019. С. 69-71.

36. Покась Л.А., Сахарова А.І. Використання online-сервісів для навчання географії у профільній школі. Психологія та педагогіка: методика та проблеми практичного застосування : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (27-28 грудня 2019 р. Львів). ГО "Львівська педагогічна спільнота", 2019. Ч.1. С.114-118.

37. Покась Л.А. Експериментальні дослідження можливості педагогічних технологій у розкритті економічного змісту географії. Зміст та форми освіти : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018 рік. Київ : Інститут педагогіки, 2019. С. 122.

38. Покась Л.А. Формування готовності майбутніх вчителів до використання педагогічних технологій в економічній освіті. Зміст та форми освіти: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Анотовані результати за 2019 рік. К. : Інститут педагогіки. 2020. С. 224.

39. Часнікова О. В. Підручник економіки як засіб розвитку підприємницької компетентності учнів. Проблеми сучасного підручника : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції Всеукраїнської науково-практичної конференції, 18-19 травня 2018 р. Мінськ-Київ, 2018. С. 93–95.

40. Часнікова О. Проблема розробки та застосування ІКТ-концепції для розвитку освіти. Шляхи удосконалення професійних компетентностей фахівців в умовах сьогодення : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет конф. (28–29 травня 2020 р. м. Київ) / уклад.: О. Ю. Дикий, Г.А. Коломоєць, А.А. Ребрина. Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2020. 582 с.

41. Часнікова О. В. Практикум з економіки, фінансової грамотності та основ підприємства як засіб діджиталізації освітнього процесу. Проблеми сучасного підручника : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (електронний ресурс), (29-29 травня 2020 р. м. Київ). Київ, 2020. http://undip.org.ua/upload/270520/ks5/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C_%20%D0%A7%D0%B0%D1%81%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf.

42. Часнікова О. В. Фінансова грамотність – освітній ресурс школярів в умовах упровадження STEAM-освіти. Актуальні аспекти розвитку STEM-освіти у навчанні природничо-наукових дисциплін : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (14-15 травня 2020 р. м. Кропивницький) С. 215–218.

43. Яценко В. С. Упровадження навчального посібника «Географія України» 10–11 класи. Проблеми сучасного підручника : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції, (наукове електронне видання), 14 травня 2019 р. Київ, 2019. С. 134–136. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/716227/1/%D0%AF%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%B>

A%D0%BE%20%D0%92.%20%D0%A1._%D0%A3%D0%94%D0%9A%20373.3.pdf

44. Яценко В. С. Навчально-методичне забезпечення інтегрованих курсів природознавства підготовлене співробітниками відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України. Проблеми сучасного підручника : зб. матеріалів Міжн. наук.-пр. конф. (28-29 травня 2020 р. м. Київ) / редкол: Топузов О. М. (відпов. ред.) та ін. Київ, 2020. С. URL: <http://ipvid.org.ua/>

45. Яценко В. С. Прикладний потенціал професійних географів у формуванні наукового світогляду учнів і студентів. Інноваційний розвиток вищої освіти : глобальний, європейський та національний виміри змін : зб. матеріалів VI Міжн. наук.-практ. конф. (23-24 квіт. 2020 р. м. Суми) / Сумський держ. пед. ун-т імені А. С. Макаренка; редкол : Сбруєва А. А. (відпов. ред.) та ін. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С. 187-189. URL: https://jmm.sspu.edu.ua/images/2020/Navchalni_kursi/comp-hed/Konf_6/SSPU_Conference_Programme_23_04_2020_56fc5.pdf

46. Яценко В. С. Застосування STEM-технологій у дистанційному навчанні курсу за вибором «Економіка використання водних ресурсів» (10 кл). Актуальні аспекти розвитку STEM-освіти у навчанні природничо-наукових дисциплін : зб. матеріалів III Міжн. наук.-пр. конф. (14-15 тр. 2020 р. м. Кропивницький) / редкол: Неділько С. М. (відпов. ред.) та ін. м. Кропивницький: Льотна академія НАУ, 2020. С. URL: <http://www.glau.kr.ua/index.php/ua/home-ua/news/2247-1415marchua>

47. Яценко В. С. З історії розвитку методики навчання географії. Методика навчання природничих дисциплін у середній та вищій школі (XXVII Каришинські читання) : зб. матеріалів Міжн. наук.-пр. конф. (28-29 тр. 2020 р. м. Полтава) / Полтавський нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка; редкол: Гриньова М. (відпов. ред.) та ін. Полтава, 2020. С. URL: <http://nature.pnpu.edu.ua/index.php/2882/>

Всеукраїнські

1. Барадія Н. Г. Вивчення проблеми фінансової грамотності на засадах компетентнісного підходу. Інноваційна педагогіка. Одеса, 2019. № 1 (12). С.19–22 URL: <http://lib.itta.gov.ua/id/eprint/717076>

2. Барадія Н. Проблемні аспекти формування в учнів економічної компетентності на уроках географії. Концептуальні засади компетентнісного навчання географії та економіки : збірник матеріалів круглого столу «Історія – діалог – траєкторія розвитку», присвяченого 85 річчю відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН

України (08 жовтня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 47–49 URL: http://www.undip.org.ua/news/library/zbirniki_detail.php?ID=9478

3. Гончарова Н.О. Використання STEM-технологій у викладанні географії та економіки в гімназії/ліцеї. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018 рік. Київ : Інститут педагогіки, С. 175-176. URL: https://lib.iitta.gov.ua/714688/8/annot_2018%282%29.pdf (дата звернення: 23.09.20)

4. Гончарова Н.О. Формування професійної компетентності вчителів географії та економіки в контексті впровадження STEM-освіти. Концептуальні засади компетентісного навчання географії та економіки: збірник матеріалів круглого столу «Історія – діалог – траєкторія розвитку», присвяченого 85-річчю відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України (08.10.19 р. м. Київ). Київ : Педагогічна думка, 2019. С. 43-46. URL: http://lib.iitta.gov.ua/718479/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8_85_%D1%80%D1%96%D1%87%D1%87%D1%8F_%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B4%D1%96%D0%BB%D1%83%20%281%29.pdf (дата звернення: 23.09.20)

5. Гончарова Н.О. Освітні технології в навчанні економіки в ліцеї та гімназії (за результатами дослідження). Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2019 рік, Київ : Інститут педагогіки, С. 143-144. URL: http://lib.iitta.gov.ua/720166/1/anotoaini_2019%20%28Honcharova%29.pdf (дата звернення 23.09.20)

6. Гончарова Н.О., Сіпій В.В. Використання принципу BYOD при формуванні ключової компетентності «екологічна грамотність та здорове життя» в гімназії та ліцеї. Фізична реабілітація та здоров'язбережувальні технології : збірник матеріалів V Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, 14 листопада 2019 р. Полтава: Національний університет імені Юрія Кондратюка, 2019. С. 309-312. URL: http://lib.iitta.gov.ua/718477/1/%D0%93%D0%BE%D0%BD%D1%87%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%A1%D1%96%D0%BF%D1%96%D0%B9_%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%A2%D0%90%D0%92%D0%90_2019.pdf (дата звернення: 23.09.20)

7. Гончарова Н.О., Сіпій В.В. Діджиталізація освітнього простору закладів загальної середньої освіти.

Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи:

(Моделювання цифрового навчального середовища закладу загальної середньої освіти) : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. семінару (5 березня 2020 р. Київ). Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, м. Київ, С. 94-96. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/720167/> (дата звернення: 23.09.20)

8. Гончарова Н.О. Креативність у STEM-освіті. Всеукраїнська науково-практична конференція «Інноваційна діяльність педагога в

досвіду впровадження ідей Нової української школи», 10 червня 2020 року, м. Херсон / за ред. А. М. Зубка, Т. М. Засекіної, І. Я. Жорової, Т. В. Комінарець, Ю. В. Сліпич, Г. І. Бардашевської Т. Г. Чикалової: у П Ч. І Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2020. С. 28-30. URL:<https://lib.iitta.gov.ua/721879/> (дата звернення: 30.09.20)

9. Гончарова Н.О. Використання мобільних додатків у викладанні STEM-предметів. Збірник матеріалів STEM – світ інноваційних можливостей.

Реалізація програми інноваційного освітнього проєкту «Я – дослідник» / укладачі: І. П. Василяшко, Н. І. Гущина, О. В. Коршунова, О. О. Патрикеева. К. : Видавничий дім «Освіта», 2020. С. 301-303. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/721924/> (дата звернення: 02.10.20)

10. Ковчин Н. А. Роль шкільної економічної освіти у становленні особистості учня в сучасному соціумі. Анотовані результати науково дослідницької роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018 рік. К. : Педагогічна думка, 2018.

11. Ковчин Н. А. Інформаційно-цифрова компетентність учня в контексті економічної шкільної освіти. Цифрова компетентність вчителя нової української школи : збірник матер. Всеукраїнський науково-практичний семінар (12 березня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 37–38. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/716395/>

12. Ковчин Н. А. Економічна освіта як основа формування особистості сучасного менеджера. Сучасні технології менеджменту забезпечення сталого розвитку економіко-правових систем в умовах євроінтеграції : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (18–19 квітня 2019 р. м. Черкаси). Черкаси, 2019. С. 37–39. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/716347/>

13. Ковчин Н. Компетентнісний підхід у навчанні економіки в ліцеї. Концептуальні засади компетентнісного навчання географії та економіки: збірник матеріалів круглого столу «Історія – діалог – траєкторія розвитку», присвяченого 85 річчю відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України (08 жовтня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 55-59 URL: http://www.undip.org.ua/news/library/zbirniki_detail.php?ID=9478

14. Ковчин Н. А. Психолого-педагогічні аспекти музейної педагогіки як засоби формування особистості старшокласників. Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників І Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 листопада 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 56–58.

15. Ковчин Н. А. Реалізація компетентнісного підходу в економічній освіті ліцею. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2019 рік : науково-практична конференція (28 грудня 2019 р. м. Київ,). Київ, 2019. С. 148.

16. Криловець М. Г. Формування економічного мислення майбутніх учителів географії.

Концептуальні засади компетентнісного навчання географії та економіки : збірник матеріалів круглого столу «Історія – діалог – траєкторія розвитку», присвяченого 85 річчю відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України (08 жовтня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 19–23 URL: http://www.undip.org.ua/news/library/zbirniki_detail.php?ID=9478

17. Криловець М. Г. Геологічний відділ краєзнавчого музею в навчанні географії. Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 листопада 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 212–216.

18. Криловець М. Г. Принципи навчання географії. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2019 рік: науково-практична конференція (28 грудня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 148.

19. Криловець М. Г. Роль шкільного краєзнавства і туризму в соціальному вихованні учнів Географія та екологія : наука і освіта : зб. матеріалів 8 Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнар. участю), м. Умань, 9-10 квіт. 2020 р. / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Ін-т педагогіки НАПН України, Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського та ін. ; редкол: Браславська О. В. (відпов. ред.), Лаврик О. Д., Денисик Г. І. та ін. Умань : Візаві, 2020. С. 103-106.

20. Логінова А.О. Наукова спадщина як елемент змісту музейної педагогіки у шкільній географії. Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 листопада 2019 р., м. Київ. Біла Церква: Видавництво «Авторитет» ФОП Курбанова Ю. В., 2019. С. 69-73.

21. Логінова А.О., Муніч Н.В. Наукова спадщина в змісті шкільної географічної освіти : збірник матеріалів круглого столу «Історія – діалог – траєкторія розвитку», присвяченого 85 річчю відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України. (08 жовтня 2019 р. Київ). Київ: Педагогічна думка, 2019. С. 88-92.

22. Логінова А.О. Освітні і наукові виміри географії та туризму. Імплементация наукової спадщини вчених-географів у методику навчання географії : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Полтава / Полтавського національного педагогічного університету ім. В.Г. Короленка.

23. Надтока В. О. Значення особистісно-орієнтованого підходу в процесі структурування підручника «Економіка» для ліцею. Анотовані результати роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018. Київ : Інститут педагогіки, С. 150-151. (URL: <http://lib.iitta.gov.ua/715128/>)

24. Надтока В. О. Відділ навчання географії та економіки в особистостях: Надтока Олександр Федорович. Концептуальні засади компетентнісного навчання географії та економіки : збірник матеріалів круглого столу «Історія – діалог – траєкторія розвитку», присвяченого 85 річчю відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН

України (08 жовтня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 73–74 URL: http://www.undip.org.ua/news/library/zbirniki_detail.php?ID=9478

25. Надтока В. О. Сучасні тенденції використання потенціалу економічних об'єктів у музейному форматі в розрізі вивчення економічних та економіко-географічних курсів. Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 листопада 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 79–80.

26. Надтока В.О. Економічна складова освіти в розрізі сучасних тенденцій розвитку суспільства.

Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2019 рік : науково-практична конференція (28 грудня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 149.

27. Надтока В.О. Особливості реалізації навчальної програми курсу за вибором «Учень лицю у світі економіки, фінансів та підприємництва». Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2020 р. Київ : Інститут педагогіки, С. URL:.

28. Назаренко Т. Г., Нехомяж О. С. Модернізація змісту географічної освіти на профільному рівні навчання в лиці. Освітні й наукові виміри географії та туризму: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (26 квітня 2019 р. м. Полтава). Полтава, 2019. С. 11–15. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/715744>

29. Назаренко Т. Історія утворення та розвитку відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України. Концептуальні засади компетентнісного навчання географії та економіки : збірник матеріалів круглого столу «Історія – діалог – траєкторія розвитку», присвяченого 85 річчю відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України (08 жовтня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 7–14 URL: http://www.undip.org.ua/news/library/zbirniki_detail.php?ID=9478

30. Назаренко Т. Г. Організація курсів за вибором в лиці України. Інтеграція фундаментальних та прикладних досліджень в географічній, екологічній та хімічній освіті : V Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція, (21–22 листопада 2019 р. м. Умань). Умань, 2019. С. 117–119.

31. Назаренко Т. Г. Формування цифрової компетентності як умова ключових. Цифрова компетентність вчителя нової української школи : збірник матер. Всеукраїнський науково-практичний семінар (12 березня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 37–38.

32. Назаренко Т. Г. Стан економічної освіти в Україні (за результатами дослідження). Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2019 рік. : науково-практична конференція (28 грудня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 139.

33. Назаренко Т. Г. Теоретико-методичні засади розвитку компетентності вчителя географії в умовах Нової української школи : збірник наукових праць VIII

Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) "Географія та екологія : наука і освіта". Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, стор. 131-135. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720383>

34. Назаренко Т. Г. Формування ключової компетентності через зміст курсу за вибором «Всесвітня спадщина ЮНЕСКО». Географія та туризм : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди (26 лютого 2020 р. м. Харків) / за заг. ред. Муромцевої Ю.І. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. 295 с. – С. 39-43.

35. Назаренко Т. Г. Методика реалізації краєзнавчої складової на уроках географії в школі. Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції

Музейна справа на Житомирщині: історія та сучасність, [https://www.00017606238382&_cft__\[0\]=AZWq2OO1Uz9BYfiQhjEN3GdW7zUZkpreQB1LumOUgba5fycUMoq1tanQ6-negd3NO8CdgbWb9iwFITAkjgSAgfk8u6pjb_cACyHE-gra9ZKgOg8YEMZjPJIz0jHBxDCXIk4DGHD3ph-OFde0rc5nJ2vHQpkElk0fBpu-tNv4ulldYanXcbA6lwOOOpIueDsUecladu-EnLcHON3wz7r4bubq&_tn=-UK-y-R](https://www.00017606238382&_cft__[0]=AZWq2OO1Uz9BYfiQhjEN3GdW7zUZkpreQB1LumOUgba5fycUMoq1tanQ6-negd3NO8CdgbWb9iwFITAkjgSAgfk8u6pjb_cACyHE-gra9ZKgOg8YEMZjPJIz0jHBxDCXIk4DGHD3ph-OFde0rc5nJ2vHQpkElk0fBpu-tNv4ulldYanXcbA6lwOOOpIueDsUecladu-EnLcHON3wz7r4bubq&_tn=-UK-y-R)

36. Назаренко Т. Г., Шиліна Н. В., Неділько Л. С. Створення краєзнавчо-екологічної стежки в місцевих природно-історичних ресурсах. *Освітні і наукові виміри географії та туризму: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, 18 листопада 2020 р. м. Полтава.*

37. Нехомяж О. Формування в учнів предметної географічної компетентності. Концептуальні засади компетентнісного навчання географії та економіки : збірник матеріалів круглого столу «Історія – діалог – траєкторія розвитку», присвяченого 85 річчю відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України (08 жовтня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 34–38.

URL: http://www.undip.org.ua/news/library/zbirniki_detail.php?ID=9478

38. Нехомяж О. С. Оновлення методів, засобів і форм організації освітнього процесу з економіки в ліцеї. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2019 рік : науково-практична конференція (28 грудня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С.144.

39. Покась Л. Роль музею у формуванні економічної культури в учнів профільної школи. Музейна педагогіка в науковій освіті : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 листопада 2019 року. К.-Б.Ц. : Видавництво «Авторитет» ФОП Курбанова Ю.В., 2019. С. 146-149.

40. Покась Л. Відділ навчання географії та економіки як освітній осередок формування творчих учителів. Концептуальні засади компетентнісного навчання географії та економіки : збірник матеріалів круглого столу «Історія – діалог – траєкторія розвитку», присвяченого 85

річчю відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України (08 жовтня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 49–50. URL: http://www.undip.org.ua/news/library/zbirniki_detail.php?ID=9478

41. Покась Л. А. Експериментальне дослідження можливості педагогічних технологій у розкритті економічного змісту географії. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2019 рік : науково-практична конференція (28 грудня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 147.

42. Пузіков Д. Курси за вибором з економічної географії і економіки та особливості їх впровадження в освітній процес ліцею. Концептуальні засади компетентнісного навчання географії та економіки : збірник матеріалів круглого столу «Історія – діалог – траєкторія розвитку», присвяченого 85 річчю відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України (08 жовтня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 30–33. URL: http://www.undip.org.ua/news/library/zbirniki_detail.php?ID=9478

43. Пузіков Д.О. Вивчення економіки в гімназії і ліцеї України: перспективи педагогічних розвідок. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2019 рік : науково-практична конференція (28 грудня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 150.

44. Побидайло Н.Г. Традиційна методика викладання фінансової грамотності у профільній школі. Вплив досягнень психологічних і педагогічних наук на розвиток сучасного суспільства : збірник тез міжнародної науково – практичної конференції: (9-10 березня 2018 р. м. Харків). Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2018. С. 6-10.

45. Побидайло Н.Г. Робота з науково обдарованою молоддю: проблеми та перспективи. Інноваційні підходи до навчання з обдарованою молоддю профільної школи. : збірник тез науково-практичної конференції (17-19 травня 2018 р. м. Київ). Київ, 2018. С. 65-68.

46. Топузов О. Пошук нових моделей створення підручників для навчання географії: сучасні аспекти. Концептуальні засади компетентнісного навчання географії та економіки : збірник матеріалів круглого столу «Історія – діалог – траєкторія розвитку», присвяченого 85 річчю відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України (08 жовтня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 14–19. URL: http://www.undip.org.ua/news/library/zbirniki_detail.php?ID=9478

47. Топузов О. М. Педагог як творець особистості цифрової доби. Практична філософія і Нова українська школа : збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 травня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019 С.90–92. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/716270>

48. Топузов О. М. Формування в учнів ліцею підприємницької компетентності. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2019 рік : науково-практична конференція (28 грудня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 140.

49. Часнікова О. В. Диференціація економічної освіти в умовах профільної школи. Диференціація у шкільній освіті: історичний досвід і сучасні технології : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (16 травня 2018 р. м. Київ). Київ, 2018. С. 210–213.

50. Часнікова О. Економічна компетентність як підґрунтя успішного власного економічного благополуччя. Концептуальні засади компетентнісного навчання географії та економіки : збірник матеріалів круглого столу «Історія – діалог – траєкторія розвитку», присвяченого 85 річчю відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України (08 жовтня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 28–29. URL: http://www.undip.org.ua/news/library/zbirniki_detail.php?ID=9478

51. Часнікова О. В. Формування економічної компетентності в учнів ліцею. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2019 рік : науково-практична конференція (28 грудня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 145.

52. Часнікова О. В. Підприємливість як орієнтир у формуванні системи особистих життєвих цінностей учня ліцею. Удосконалення виховного процесу в закладах освіти як основа соціокультурного зростання дітей та молоді : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (29 травня 2020 р. м. Біла Церква) / за ред. Л.В. Канішевської, К.В. Плівачук. Біла Церква : КНЗ КОР «КОШОПІК», 2020. С. 146-148.

53. Яценко В. С. Реалізація компетентнісного підходу як основа формування системи впровадження освітньої діяльності. Позашкільна освіта : стратегія, перспективи розвитку, сучасні практики : матеріали І Обласної науково-практичної інтернет-конференції, (м. Суми, 23 березня 2018 р.) / за заг. ред. Л. В. Тихенко, С. О. Сьоми, В. С. Заярної. Суми : КЗ СОР – ОЦПО та РТМ, 2018. С. 171–175. URL: <http://ospo.sumy.ua/files/Novini/2018/03/Inet%20konferencia/%D1%81%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%204.pdf>

54. Яценко В. Удосконалення змісту природничо-математичної освіти на прикладі курсу «Економіка використання водних ресурсів» в сучасних умовах. Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2018 рік. К. : Педагогічна думка, 2017. С. 168. ISBN 978-966-644-464-9 URL: <http://undip.org.ua/upload/iblock/2e8/pidshyvka1.pdf> (дата звернення: 04 березня 2019 р.).

55. Яценко В. С. Упровадження навчального посібника «Географія України» 10 – 11 класи. Проблеми сучасного підручника : збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 14 травня 2019 р., К. : Педагогічна думка, 2019. – 136 с. [С. 134] URL : <https://lib.iitta.gov.ua/>

56. Яценко В. Формування культури збереження водних ресурсів та розвиток творчості. Розвиток творчої особистості в сучасних умовах : матер.

Всеукр. наук.-практ. учн.-студ. конф. (2 листопада 2018 р. м. Київ) К. : Університет сучасних знань, 2018. С. 13-17. URL: <http://usz.lgb.ua/images/files/Conf/2018/tezy%202.11.2018.pdf> (дата звернення: 04 березня 2019 р.).

57. Яценко В. С. Методичне забезпечення компетентнісно орієнтованого навчання шляхом розроблення тематичних екскурсій і подорожей в гімназії та ліцеї. *Національно-визвольна боротьба українського народу. Науковий збірник «Велика Волинь»*. Вип. 57. Бердичів : ФОП Мельник М.В., 2018. С. 84-94.

58. Яценко В. С. Інтеграція в пошукових дослідженнях учасників МАН України за тематикою «Економіка використання водних ресурсів». Інтеграція фундаментальних та прикладних досліджень в географічній, екологічній та хімічній освіті : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (21-22 листопада 2019 р. м. Умань) / ред. кол. : О. В. Браславська, С. В. Совгіра та ін. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2019. С. 126-129. URL: https://lib.iitta.gov.ua/719117/1/%D0%AF%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92.%D0%A1_%D0%A3%D0%94%D0%9A%20%5B91%2B502504%2B54%5D001.8%5D%28082%29.pdf (дата звернення: 23 вересня 2020 р.).

59. Яценко В. С. Дні Європи в Україні як засіб виховання європейських цінностей (з досвіду роботи). Україна, українська мова – світ XXI століття у діалозі культурномовних, морально-громадянських цінностей особистості та педагогічних систем : збірник статей за матеріалами Дванадцятої Всеукраїнської науково-практичної конференції (25 жовтня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 35–38. URL: https://lib.iitta.gov.ua/718122/1/2019%20KGSM_12%20conf1.pdf

60. Яценко В. С. Профорієнтаційна робота в контексті економічної освіти в умовах Нової української школи. Концептуальні засади компетентнісного навчання географії та економіки: збірник матеріалів круглого столу «Історія – діалог – траєкторія розвитку», присвяченого 85 річчю відділу навчання географії та економіки Інституту педагогіки НАПН України (08 жовтня 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 60–64. URL: http://www.undip.org.ua/news/library/zbirniki_detail.php?ID=9478

61. Яценко В. С. Методика проведення екскурсії до Музею води, як центру популяризації наукових знань в гімназії та ліцеї (з досвіду організації). Музейна педагогіка в науковій освіті : збірник тез доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції (28 листопада 2019 р. м. Київ). Київ, 2019. С. 182–187. URL: https://lib.iitta.gov.ua/718633/1/%D0%AF%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%92%D0%A1_%D0%A3%D0%94%D0%9A%2037.pdf

62. Яценко В. С. Ставлення до фінансових питань пов'язаних з використанням водних ресурсів. Ановані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України за 2019 рік. Київ : Інститут педагогіки, Педагогічна думка, 2019. С. 142-143. URL:

https://lib.iitta.gov.ua/718940/1/%D0%AF%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92.%20%D0%A1._%D0%A3%D0%94%D0%9A%20001.89.pdf (дата звернення: 23 вересня 2020 р.).

63. Яценко В. С. Видатні місця Святошинського району : погляд на минуле і сучасне. Видатні місця Святошинського району : погляд на минуле і сучасне. Київ : Ін-т пед. НАПН України. (Електронний ресурс) 23 травня, 2019. Режим доступу : <http://undip.org.ua/info/9129/>, URL: https://lib.iitta.gov.ua/717155/1/%D0%AF%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92.%20%D0%A1._%D0%A3%D0%94%D0%9A%20373.542908.pdf (дата звернення: 23 вересня 2020 р.).

64. Яценко В. С. Розвиток еколого-виховної діяльності: роль довкілля у пізнанні краси і вихованні почуттів. Традиційна культура в умовах глобалізації : синергія традиції та інновації: матеріали науково-практичної конференції (21–22 червня 2019 р. м. Харків). Харків, 2019. С. 379–384. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/717639>

65. Яценко В. Формування практичних вмінь учнів у гімназії та ліцеї як основа компетентісно орієнтованого навчання. Компетентісно орієнтоване навчання: виклики та перспективи : зб. тез II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції, 05 березня 2020 р. м. Київ, (наукове електронне видання). Київ : Пед. думка, 2020. С. 180-183. URL: http://undip.org.ua/upload/iblock/e1a/tezy_internet_konf_05_03_2020.pdf (дата звернення: 08 вересня 2020 р.).

66. Яценко В. С. Передісторія становлення відділу навчання географії та економіки в Інституті педагогіки НАПН України. Географія та екологія : наука і освіта : зб. матеріалів 8 Всеукр. наук.-практ. конф. (з міжнар. участю), м. Умань, 9-10 квіт. 2020 р. / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Ін-т педагогіки НАПН України, Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського та ін.; редкол: Браславська О. В. (відпов. ред.), Лаврик О. Д., Денисик Г. І. та ін. Умань : Візаві, 2020. С. 208-210. URL: <https://pgf.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/2020.pdf>